

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

ПОСТОЛ Анатолій Анатолійович

УДК: 334.726 : 631.145

МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ ВЕЛИКИХ АГРАРНИХ
ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Херсонському державному аграрному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, доцент
КИРИЛОВ Юрій Євгенович,
Херсонський державний аграрний університет,
ректор.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
ЄРМАКОВ Олександр Юхимович,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
завідувач кафедри економіки праці та
соціального розвитку;
доктор економічних наук
ВОЙТ Сергій Миколайович,
ДП «Виробниче об'єднання Південний
машинобудівний завод імені О. М. Макарова»,
генеральний директор;
доктор економічних наук, доцент,
ІГНАТЕНКО Микола Миколайович,
Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди, завідувач кафедри економіки
підприємства.

Захист відбудеться «28» грудня 2018 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.832.02 у Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка за адресою: 61002, м. Харків, вул. Алчевських (Артема), 44, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка за адресою: 61002, м. Харків, вул. Алчевських (Артема), 44, читальний зал.

Автореферат розісланий «26» листопада 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Гацько А.Ф.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В останні десятиріччя великі підприємства стали важливим сектором агропромислового відтворення в аграрній сфері економіки України. Ідентифіковані за розмірами у 10,0 тис. га і більше, вони зосередили значний агроресурсний (природний і виробничий) потенціал, фінансовий капітал і обсяги виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції. По-суті, вони замінили собою катастрофічно й невинуватно знищені великі ефективні державні господарства. Саме вони стали ядрами концентрації ресурсів і капіталів, осередками модернізації аграрного виробництва й точками його росту, акумуляторами експорту й основою нового агроландшафтного опорного каркасу території країни.

Однак і серед господарників-практиків, і серед громадськості немає однозначного відношення до їх функціонування. Це пояснюється тим, що поряд з позитивними, їх функціонування супроводжується значними негативними наслідками. Йдеться про вивільнення сільських працівників і масове безробіття на селі, зuboжіння сільських жителів; виснаження природних ресурсів й ігнорування принципів енерго- та ресурсоощадного виробництва й раціонального природокористування; монополізацію аграрного ринку та його сегментів; сплату недостатніх обсягів податків й цинічне ігнорування своїх боргів перед суспільством хоча б у формі соціальної відповідальності.

Оскільки альтернативи таким підприємствам як своєрідним провідникам інновацій, науково-технічного прогресу не має, то питання може стояти однозначно: яким чином розвивати їх найкращі якості й нівелювати небезпечні наслідки розвитку, що підтримати й що обмежити, якими механізмами й якими інструментами це здійснити в інтересах всього суспільства? Які моделі, форми й напрями їх розвитку можна запропонувати, спираючись на уніфікований передовий досвід і враховуючи особливості вітчизняної аграрної теорії й практики. Необхідно зазначити, що різноманітні питання розвитку аграрних підприємств, великих агрокорпорацій знаходилися у полі зору багатьох відомих дослідників: О. Амосова, С. Войта, О. Єрмакова, С. Кваши, Ю. Кирилова, О. Красноручького, М. Маліка, Т. Маренич, Л. Мармуль, О. Непочатенко, В. Онегіної, О. Шпикуляка, Г. Черевка, І. Яціва та ін. відомих науковців.

Проте у плані розвитку саме інструментів та механізмів стійкого розвитку великих агроформувань фундаментальних досліджень назвати не можна достатньо. В останні роки – це роботи Н. Вдовенко, М. Кропивка, І. Крюкової, І. Кошкалди, Ю. Лупенка, М. Місюка, Ю. Нестерчук, В. Петренко, Н. Рунчевої, Б. Язлюка. Ще менше фундаментальних комплексних досліджень стосується соціальної відповідальності агроформувань. Серед них можна виділити праці Д. Баюри, О. Грішнєвої, М. Ігнатенка, А. Колота. Отже, обрана тематика досліджень є актуальною, своєчасною, теоретично й практично значимою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана у відповідності до науково-дослідної тематики Херсонського державного аграрного університету «Розробка напрямів розвитку економічних і фінансово-кредитних відносин й обліково-аналітичного

забезпечення функціонування підприємницьких структур» (номер державної реєстрації 0111U003575). У її межах автором визначено сутність та особливості механізмів, моделей, інструментів і чинників розвитку великих аграрних підприємств. Виявлено основні проблеми й тенденції їх розвитку на національному й глобальному рівнях. Обґрунтовано теоретичні засади й здійснено практичні розробки щодо пріоритетів та обмежень функціонування на перспективу на засадах соціальної відповідальності при визнанні незворотності процесів дигіталізації.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні механізмів та інструментів розвитку великих аграрних підприємств на теоретичному, методологічному, методичному й практичному рівнях.

Досягнення поставленої мети ґрунтувалося на постановці та вирішенні наступних **завдань**:

- визначити відтворювальну сутність, класифікацію, структуру великих аграрних підприємств та їх виробничо-ресурсного потенціалу;
- виявити механізми та інструменти ефективного розвитку великих аграрних підприємств,
- обґрунтувати кооперування, концентрацію та диверсифікацію як засоби формування й розвитку великих аграрних підприємств;
- обґрунтувати інституційні чинники, інструменти та механізми ефективного розвитку великих аграрних підприємств;
- визначити стратегічні орієнтири, критерії, індикатори та показники ефективного розвитку;
- обґрунтувати планування, прогнозування та моделювання розвитку великих аграрних підприємств;
- проаналізувати організаційно-економічну структуру сільськогосподарського виробництва;
- дати оцінку виробничо-ресурсного потенціалу великих аграрних підприємств;
- здійснити аналіз ефективності функціонування та розвитку великих аграрних підприємств;
- обґрунтувати формування фінансової складової ефективного розвитку великих аграрних підприємств;
- розробити механізми й інструменти підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного виробництва;
- обґрунтувати розвиток державно-приватного партнерства великих агроформувань для вирішення соціальних проблем сільських громад;
- визначити стратегічні плани та програми розвитку великих аграрних підприємств;
- розробити напрями та засоби удосконалення інноваційно-інвестиційного та виробничо-ресурсного забезпечення великого аграрного виробництва;
- обґрунтувати використання маркетингових стратегій розвитку великих аграрних підприємств.

Об'єктом дослідження є процеси формування й використання механізмів

та інструментів підвищення ефективності функціонування й розвитку великих аграрних підприємств.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти імплементації механізмів та інструментів підвищення ефективності функціонування й розвитку великих аграрних підприємств.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі були використані основні положення економічної теорії, економіки аграрних підприємств, управління й регулювання їх розвитку, сучасні організаційно-управлінські уявлення про їх механізми й інструменти в Україні і в світі, відповідні нормативно-законодавчі акти на національному та європейському рівнях. При цьому були використані сучасні загальнонаукові й спеціальні **методи** наукового пізнання. Зокрема, це методи дедукції й індукції, діалектичної єдності й протиріччя, історичний, монографічний, системно-структурного аналізу й синтезу – при виконанні наукових абстракцій і теоретичних узагальнень. Статистико-економічні методи (абсолютних і відносних величин, індексні, групувань і ранжувань), математичного програмування були доцільними при розрахунках ефективності й конкурентоспроможності великих аграрних формувань, їх ресурсного потенціалу, визначенні тенденцій розвитку. При оцінці фінансово-економічної стійкості використовувалися фінансово-економічні методи. При розробках перспектив розвитку великих агроформувань з урахуванням виявлених переваг і недоліків використовувалися методи опитувань, SWOT- та PEST-аналізу, БКГ, маркетингових стратегій, порівнянь, екстраполяції, лінійного й нелінійного моделювання.

Інформаційну базу дослідження склали дані облікової й публічної річної/періодичної звітності великих аграрних підприємств, аналітичні огляди їх ринкових позицій, відповідних міністерств і відомств, сільських територіальних громад, наукових періодичних або/та стаціонарних (постійних) видань.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що були розроблені теоретичні, методологічні, методичні положення щодо визначення сукупності й імплементації механізмів та інструментів підвищення ефективності функціонування й розвитку великих аграрних підприємств.

Найбільш суттєвими результатами дисертації є наступні:

вперше:

- обґрунтовано, що великі аграрні підприємства відіграють і мають відігравати роль центрів (ядер) організації не тільки аграрного виробництва (в якості осередків і прикладів впровадження інновацій, логістично-маркетингових організаторів аграрного ринку, джерел фінансової й товарно-кредитної підтримки малого бізнесу на взаємовигідних засадах, гарантів продовольчої безпеки), а й сільських територій через підтримку соціальної інфраструктури, вирішення екологічних проблем, здійснення соціальної відповідальності;

- ідентифіковано методологічні засади імплементації теоретичних конструкцій, які характеризують відтворювальну сутність суб'єктів сільськогосподарського виробництва, в процедурах оцінки виробничо-

ресурсного потенціалу, а також в обґрунтуванні класифікаційних ознак великих аграрних підприємств;

- визначено, що у відповідності до умов сучасного стану аграрного ринку й рівня розвитку великого сільськогосподарського виробництва основними інструментами підвищення продуктивності використання ресурсів, підвищення його ефективності є регламентовані механізми концентрації й диверсифікації діяльності, а також кооперування з малими товаровиробниками з метою підвищення економічної ефективності діяльності, попередження бідності й соціальної напруженості на селі;

удосконалено:

- визначення причинно-наслідкових зв'язків між дією інституційних факторів та інтенсивністю розвитку великих аграрних підприємств, економічна сутність яких покладена в основу формування механізмів управління ринковою поведінкою, залучення інструментів стратегічного планування розвитку підприємств, а також ідентифікації пріоритетів його розвитку;

- ідентифікацію стратегічних орієнтирів ефективного функціонування й розвитку великих аграрних підприємств є забезпечення стабільного внутрішнього ринку; продовольчої безпеки населення на засадах екологізації й соціологізації діяльності; посилення експортного потенціалу й формування іміджу країни як світового виробника продовольства; соціальна відповідальність щодо територій свого розміщення, споживачів і працівників;

- методичний підхід до поєднання інструментів фінансового планування зі стратегічним та оперативно-тактичним з використанням доступних оптимізаційних моделей, які визначають галузеву та виробничу структуру підприємства, склад машинно-тракторного парку та ресурсне забезпечення виробництва продукції рослинництва, тваринництва і переробки при визначенні вказаних параметрів з урахуванням специфіки крупно-товарного виробництва в аграрних підприємствах;

- організаційно-економічну структуру великих аграрних підприємств на основі застосування диференційованих типологічних ознак та віднесення їх до категорій виробничо-збутових, виробничо-переробних, збутових підприємств, а також підприємств обмеженої спеціалізації або з диверсифікованою діяльністю;

- виробничо-ресурсний потенціал розвитку великих аграрних підприємств, який, крім традиційних складових (природних, виробничих, фінансових, трудових, інформаційних ресурсів) включає інноваційну компоненту, потенціал іміджу, концентрації виробництва та його товарних брендів;

- оцінку виробничо-ресурсного потенціалу та ефективності функціонування й розвитку великих аграрних підприємств на основі врахування особливостей товарної спеціалізації та ступеня забезпечення виробничо-комерційних процесів матеріальними, фінансовими, трудовими та земельними ресурсами;

- формування фінансової складової ефективного розвитку великих аграрних підприємств з використанням інструментів форвардних контрактів, факторингу, хеджування, лізингу, страхування; розподілом фінансово-інвестиційних ресурсів не тільки на технічне переоснащення власного

виробництва, модернізацію й нарощування прибутків, але й заходи соціальної та екологічної підтримки населення сільських територій;

набули подальшого розвитку:

- напрями та шляхи підвищення ефективності й конкурентоспроможності великих аграрних підприємств на основі, насамперед, інституційних інструментів впливу на психолого-ментальні особливості ведення сільського господарства, поведінкової економіки; податково-бюджетних та цінових важелів;

- ідентифікація дуального характеру місії визначено державно-приватного партнерства великих аграрних підприємств, а саме: міжнародної як альтернативи відсутності ефективних механізмів глобального управління, а також національної, як інструменту використання їх фінансово-ресурсного потенціалу для вирішення або попередження соціальних та екологічних проблем населення сільських територій на засадах добровільності, довгострокової співпраці, розподілу вигод та ризиків;

- визначення стратегічних програм розвитку великих аграрних підприємств (як планів послідовних дій; як позицій на аграрних ринках; як сукупності інструментів підвищення ефективності й конкурентоспроможності; як принципів поведінки; як перспектив) місією яких є виробнича досконалість, лідерство за продуктом, близькість до споживача;

- пропозиції щодо удосконалення інноваційно-інвестиційного забезпечення діяльності великих аграрних підприємств з опорою на власні фінансові джерела, моделюванням горизонтально та вертикально інтегрованих структур та з пріоритетними вкладеннями у переробні ланки відтворювального ланцюга створення доданої вартості для закріплення високого експортного статусу;

- нові маркетингові стратегії розвитку великих аграрних підприємств, розроблені у відповідності до їх ринкового положення, потенціалу з набором інструментів, визначених на основі методик SWOT- та PEST-аналізів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та впровадженні пропозицій та практичних рекомендацій щодо розвитку великих аграрних підприємств на перспективу, в т.ч. на рівні моделей, інструментів, методів; здійснення окремих заходів та напрямів, залучення виявлених резервів та ресурсів з посиленням одночасних позитивних впливів на земельні ресурси і довкілля загалом; сільські території та їх громади; внутрішній та зовнішній аграрні ринки, продовольчу безпеку; здійснення соціальної відповідальності.

Основні положення, висновки і пропозиції дисертаційної роботи доведено до рівня науково-методичних рекомендацій, які апробовано та прийнято до впровадження, що засвідчено відповідними актами і довідками. Результати дослідження, висновки та рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, схвалені та використовуються в практичній діяльності Департаменту агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації (довідка № 20-411/0/09/025.7.3 від 15.05.2018 р.), Департаменту економічного розвитку та торгівлі Херсонської обласної державної адміністрації (довідка № 14-512/0/16/011.4 від 16.05.2018 р.), ТОВ «Ясна Поляна – 2014» (довідка № 385 від 20.06.2018 р.), ТОВ «Дніпро-Білогір'я»

(довідка № 197 від 12.07.2018 р.).

Теоретичні й методологічні положення щодо узагальнення закономірностей та принципів розвитку великих аграрних підприємств, розробки індикаторів та методів оцінки їх ефективності й конкурентоспроможності впроваджені у навчально-науковий процес Херсонського державного аграрного університету (довідка № 164/09 від 18.09.2018 р.) та Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (довідка № 02-831 від 20.09.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні положення, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження сформульовані та обґрунтовані автором самостійно. Вони спрямовані на вирішення завдань оптимізації розвитку великих аграрних підприємств шляхом всебічного обґрунтування його механізмів та інструментів. У спільних публікаціях використано тільки ті положення, висновки й результати, які належать особисто автору. Дисертаційне дослідження не містить матеріалів кандидатської дисертації.

Апробація результатів дисертації. Підсумки наукового дослідження доповідались автором і схвалені на: mezinárodní vědecko-praktická conference «Vedecký průmysl evropského kontinentu – 2014» (Praha, 27 listopadu – 05 prosince 2014 г.), міжнародна практична конференція «Бъдещето въпроси от света на науката – 2014» (София, 17-25 декември 2014 г.), International scientific and practical conference «Areas of scientific thought – 2014/2015» (Sheffield, 30 December 2014 – 7 January 2015 г.), Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Kluczowe aspekty naukowej dzialanosci – 2015» (Przemysl, 7-15 stycznia 2015 г.), міжнародна научна практична конференція «Найновите научни постижения – 2016» (София, 15-22 март 2016 г.), mezinárodní vědecko-praktická conference «Dny vědy – 2016» (Praha, 22-30 března 2016 г.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні аспекти модернізації економіки та фінансової системи України» (м. Запоріжжя, 26 серпня 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції для студентів, аспірантів та молодих учених «Інноваційний розвиток економіки: проблеми та перспективи» (м. Київ, 9-10 вересня 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку національної економіки» (м. Запоріжжя, 9-10 вересня 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих учених «Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах» (м. Бердянськ, 1-2 лютого 2017 р.), Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Сучасні проблеми формування, розвитку і використання ресурсного потенціалу АПК» (м. Полтава, 30 березня 2017 р.), Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Економічний потенціал аграрного сектору України: наукові підходи та практика реалізації» (м. Херсон, 6-7 квітня 2017 р.), Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Сучасні тенденції менеджменту в аграрному виробництві» (м. Дубляни, 16-17 травня 2017 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю» (м. Полтава, 26 жовтня 2017 р.), Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік,

аудит та оподаткування» (м. Херсон, 21-22 листопада 2017 р.), Міжнародній науково-теоретичній конференції «Гуманітарні студії НАКККіМ – 2017» (м. Київ, 23 листопада 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих учених «Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах» (м. Бердянськ, 01-02 лютого 2018 р.), Міжнародній науково-практичній конференції (заочна форма) «Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору» (м. Полтава, 27 березня 2018 р.), Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальні проблеми розвитку аграрного сектору економіки України» (м. Херсон, 5-6 квітня 2018 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми використання економічного потенціалу: держава, регіон, підприємство» (м. Бердянськ, 19-20 квітня 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи відображено у 47 наукових працях загальним обсягом 47,9 ум. др. арк., у т.ч. у 20 статтях у наукових фахових виданнях (13,8 ум. др. арк.), 5 – у наукових періодичних виданнях інших держав, які включені до міжнародних науково-метричних баз (3,9 ум. др. арк.), 1 одноосібній монографії (15,4 ум. др. арк.), 1 колективній монографії (9,8 ум. др. арк.) та 20 тезах доповідей (5,0 ум. др. арк.).

Структура і обсяг дисертації. Робота складається з вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Дисертацію викладено на 360 сторінках друкованого тексту. Робота включає 54 таблиць, 49 рисунків, 3 додатки. Список використаних джерел складається з 325 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «**Теоретичні засади формування механізмів та інструментів ефективного розвитку великих аграрних підприємств**» визначено відтворювальна сутність, класифікація, структура великих аграрних підприємств та їх виробничо-ресурсного потенціалу, виявлено механізми та інструменти ефективного розвитку великих аграрних підприємств, обґрунтовано кооперування, концентрація та диверсифікація як засоби формування великих аграрних підприємств.

Соціально-економічні перетворення в аграрній сфері України значною мірою забезпечили розвиток великих модернізованих аграрних підприємств, очікуване нарощування виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення ефективності та конкурентоспроможності галузі у національному й міжнародному масштабі. Саме великі агроформування з розмірами землекористування 10,0 тис. га і більше стали ядрами розвитку агросфери у плані концентрації ресурсів, капіталу, інновацій, виробництва, експортного потенціалу. Однак практично весь період трансформаційних змін характеризувався постійним зростанням виробничих витрат, особливо матеріальних, що негативно впливало на процеси відтворення, собівартість продукції, економію енергії та ресурсів.

На відтворення у великих аграрних підприємствах впливає специфіка галузі та залежність від природно-кліматичних умов. Економічна наука обґрунтовує щільний взаємозв'язок погодних умов, нестабільності цін і доходів із проявом законів попиту

та пропозиції на сільськогосподарську продукцію. Це також зумовлює неспроможність аграрної галузі до самостійного нагромадження та відтворення. Тому існує необхідність певного державного втручання у регулювання відтворювального процесу в аграрних підприємствах. Що ж стосується особливостей класифікації суто аграрних підприємств, то основними класифікаційними ознаками для їх групування є форма господарювання, розмір землекористування (оптимальний та середньостатистичний), характер діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація вітчизняних аграрних підприємств

Класифікаційна ознака	Вид підприємств	Групувальна ознака
Форма господарювання в аграрному секторі	агрохолдинги	від 10,0 тис. га і більше с.-г. угідь в обробітку
	великотоварне виробництво	від 3,0 до 10,0 тис. га
	середньотоварне виробництво	кілька тис. гектарів
	фермерські господарства	кілька сот. гектарів
	господарства населення	від 1,0 до 2,0 га
Оптимальний розмір землекористування аграрних підприємств	середні (раціональні)	2,0-2,1 тис. га
	великі	10,0-15,0 тис. га
	об'єднання підприємств	до 100,0 тис. гектарів
	фермерські господарства	плодово-ягідного – 30,0-60,0 га
		овочевого – 25,0-50,0 га
зерново-технічно-тваринницького – 350,0-400,0 га		
За розміром аграрних підприємств для цілей статистики	великі й середні	площа сільськогосподарських угідь, чисельність великої рогатої худоби, свиней, овець або кіз, птиці, кількість працюючих у сільському господарстві, обсяг доходу (виручки) від реалізації продукції
	малі	
За характером діяльності агропромислових формувань	агропромислові	етапи виробництва (виробництво – промислова переробка)
	агропромислово-торговельні	етапи виробництва (виробництво – промислова переробка – збут)
	науково-виробничі агропромислові	етапи виробництва (наука – виробництво – промислова переробка)
	науково-виробничі агропромислово-торговельні	етапи виробництва (наука – виробництво – промислова переробка – збут)

Як бачимо, запропонована класифікація аграрних підприємств передбачає виділення не тільки формальних ознак, але й також характер їх діяльності та спеціалізацію. Так, зокрема, науковці-аграрники стверджують про доцільність оптимізації групування підприємств за розмірами відповідно до господарського спрямування. Окрім того, важливим чинником визначення характеру аграрного підприємства, і відповідно, встановлення особливостей щодо управління ним є наявність і тіснота зв'язків із іншими сферами діяльності. За схожим принципом можуть формуватися агрофінансові чи агропросередницькі підприємства.

Більшість з них, зазвичай утворюють не унітарне чи корпоративне підприємство, а різного роду об'єднання. Об'єднання підприємств групують за такими ознаками: договірні об'єднання (асоціації, корпорації), статутні об'єднання (консорціуми, концерни), інші об'єднання підприємств (промислово-фінансові групи, асоційовані підприємства, холдингові компанії, тощо).

Виробничо-ресурсний потенціал великих аграрних підприємств визначається як сукупність взаємозв'язаних складових: матеріальних, трудових, фінансових, нематеріальних ресурсів, включаючи здатність працівників підприємства використовувати ефективно дані ресурси для досягнення стратегічних та поточних цілей підприємства. Виробничо-ресурсний потенціал підприємств характеризується величиною ресурсів – власних і залучених, підготовлених до використання у виробництві, можливостями кадрів використовувати ресурси та реальними можливостями підприємства в тій чи іншій сфері діяльності. При оцінці виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств й ефективності його використання необхідно чітко представляти структуру потенціалу, основні характеристики складових елементів, їхнє співвідношення й використання в процесі виробництва. Важливо зрозуміти місце й роль матеріальних елементів виробничо-ресурсного потенціалу, зв'язок їх з іншими компонентами.

Економічний механізм поєднує в собі сукупність механізмів, які регулюють техніко-економічні, власнісно-майнові та грошово-кредитні відносини. Перші два види відносин – це внутрішні відносини, що пов'язані з організацією виробництва і збуту продукції, а також із розподілом результатів діяльності між власниками капіталу та між власниками й найманою робочою силою підприємств. Елементами фінансово-економічного механізму є: принципи, фінансові методи та інструменти, форми забезпечення й регулювання, види контролю. Підсистема фінансового забезпечення представлена у формах: самофінансування, акціонування, інвестування, кредитування.

Спроба сформуванню фінансовий механізм, який має бути побудований в Україні для суттєвого поліпшення економічної ситуації в аграрній сфері економіки на найближчі роки, тобто, на коротко- й середньострокову перспективу, розпочинається з відбору принципів, на яких має базуватися цей механізм. Доречними, на наш погляд, мають бути принципи: визначеності періоду, на який розроблюється механізм; несуперечливості окремих його елементів, з огляду на майже хронічну обмеженість бюджетних коштів; мінімальності заходів регулювання, з огляду на складність врахування результатів одночасної дії багатьох факторів, що вводяться в систему, складність прогнозування результатів їх дії в часі через інертність великих систем до самоорганізації та удосконалення; відповідності фінансовому забезпеченню та ефективності (окупності вкладених ресурсів).

Інновації та інформація в сучасних умовах динамічних науково-технологічних змін відіграють провідну роль в модернізації та підвищенні ефективності бізнес-процесів на всіх рівнях агропромислового відтворення. Проте, враховуючи використання негативних у соціальному та екологічному плані чинників підвищення конкурентоспроможності великих аграрних підприємств (надконцентрація земельних ресурсів, порушення зональних технологій ведення

сільського господарства, порушення пропорцій у системі “рослинництво – тваринництво”, поширення монокультури, виснаження природних, особливо земельних ресурсів, надмірне використання садивних матеріалів та енергетичних потужностей, низька продуктивність виробництва порівняно з передовими аналогами, ігнорування проблем відтворення сільських територій) провідне значення має формування соціально-економічного механізму її досягнення на засадах соціальної відповідальності й державно-приватного партнерства.

Агропромислова інтеграція – посилення виробничо-технологічних зв'язків і органічне поєднання підприємств сільського господарства і галузей промисловості, транспорту, торгівлі тощо, які обслуговують сільське господарство, постачають ресурси і доводять його продукцію до споживача. Реальна агропромислова інтеграція, що досягається в агрохолдингах, істотно на якісному рівні відрізняється від такого ж типу інтеграції, притаманної тим аграрним підприємствам, які побудували малопотужні переробні цехи без глибокої переробки сільськогосподарської сировини. Причина – в агрохолдингах здійснюється великомасштабне сільськогосподарське і промислово-переробне виробництво, а тому вони мають змогу скористатись його перевагами і отримати економічну вигоду від ефекту масштабу й концентрації. Адже великі масштаби виробництва дозволяють застосовувати сучасну високопродуктивну техніку та новітні технології і завдяки цьому істотно підвищувати продуктивність ресурсів, знижувати витрати на одиницю продукції, а отже, підвищувати ефективність виробництва.

Аграрне виробництво стає наукомісткою галуззю, де використовуються високопродуктивна, дорога та складна в обслуговуванні техніка і обладнання. Слід розрізняти абсолютний і відносний рівні концентрації виробництва. Абсолютний рівень концентрації характеризується середнім розміром аграрних підприємств за певним показником і його доцільно визначати в розрізі окремих типів підприємств: фермерських господарств, сільськогосподарських товариств з обмеженою відповідальністю та інших видів товариств, приватних аграрних підприємств, виробничих сільськогосподарських кооперативів як у цілому по країні, так і по окремих адміністративних регіонах.

Концентрація виробництва – це складний багатоаспектний процес розвитку аграрних підприємств і сільського господарства в цілому. Цією обставиною й зумовлюється необхідність його поглибленої ідентифікації за відповідними критеріями. Інтенсивна форма концентрації виробництва передбачає, що підприємство на одній і тій же земельній площі нарощує вкладання капіталу на новітній основі (основних засобів, оборотного капіталу сфери виробництва, а за необхідності і праці (в умовах розвитку трудомістких галузей) з метою одержання більшого обсягу виробництва продукції і підвищення його ефективності. Якщо при цьому аграрне підприємство розвиває лише сільськогосподарські галузі, тоді має місце односпекторна інтенсивна форма концентрації.

Диверсифікація – це, у найбільш загальному розумінні, розширення діапазону економічної діяльності великих аграрних підприємств, проникнення в інші її сфери або/та види, що пов'язані або не пов'язані з основним її напрямом. Узагальнення розглянутих поглядів на сутність диверсифікації, а

також авторське її визначення надано на рис. 1.

Рис. 1. Сутність диверсифікації діяльності великих аграрних підприємств з метою її удосконалення й підвищення конкурентоспроможності

Враховуючи аргументи “за” і “проти” диверсифікації, кожне велике аграрне підприємство повинне вирішити, до якого ступеня йому доцільно диверсифікувати виробництво. При цьому потрібно враховувати стан зовнішнього середовища (стабільна чи нестабільна економіка, кон'юнктура ринку, платоспроможність населення тощо), а також розміри підприємства, фактичний стан його ресурсного потенціалу, економіки. Очевидно, що великі за розміром підприємства мають більше можливостей для диверсифікації виробництва. Вони в змозі розвивати нові для них галузі з раціональною концентрацією виробництва і тим самим усувати або істотно згладжувати протиріччя між диверсифікацією і спеціалізацією виробництва, досягати кращих результатів господарювання.

У другому розділі «**Методологічні засади використання механізмів та інструментів ефективного розвитку великих аграрних підприємств**» обґрунтовано інституційні чинники, інструменти та механізми ефективного розвитку великих аграрних підприємств, визначено стратегічні орієнтири, критерії, індикатори та показники ефективного розвитку, обґрунтовано планування, прогнозування та моделювання розвитку великих аграрних підприємств.

Інституційно-управлінське забезпечення розвитку великих аграрних підприємств являє собою систему інституцій та організацій, у т.ч. сільських громад, які опосередковують відносини "влада-агробізнес". Важлива роль у формуванні їх інституційного забезпечення належить державі, політика якої повинна бути спрямована на створення ефективного інституційного середовища функціонування аграрних підприємств, в якому б "невидима рука ринку" керувала розвитком конкурентних компонентів та переваг великих аграрних підприємств на користь всіх господарських структур агросфери. Завдяки великій концентрації землі й капіталів, частій зміні політичних еліт і слабкості державних інститутів й інституцій великі аграрні підприємства мають можливість лобювання практично будь-яких регуляторних інституційних рішень на найвищому законодавчо-виконавчому рівні, тим більше на місцях. Розвиток інших (малих та середніх) аграрних підприємств напряму залежить від інституційного середовища, а саме рівня їх інституційного забезпечення,

яке, у свою чергу характеризується кількістю та дієвістю інституцій.

Специфікацію інституційного забезпечення аграрних підприємств характеризують ментально-психологічні чинники, які пронизують всі його складові, а саме: дефіцит соціальної відповідальності суб'єктів аграрних відносин; поляризація суспільних настроїв бідних і багатих; низький рівень політичної та громадської активності сільських жителів, працівників аграрного виробництва; недовіра населення до системи забезпечення якості продовольчої продукції; не забезпечується повноцінна участь працівників та інших учасників виробництва в управлінні аграрними відносинами; низький рівень розвитку суспільного руху підприємців-аграріїв; високий рівень індивідуалізації суб'єктів підприємницької діяльності в агросфері; низький рівень престижності й доходності професій сільського господарства; недостатній рівень інноваційного та конкурентного духу у підприємців-аграріїв.

Інституційне середовище впливає на всі, без винятку, складові економічної безпеки. Тому його недосконалість може супроводжуватися значними ризиками для всіх аграрних підприємств. Серед основних ризиків йдеться про підвищення нестабільності умов економічного й екологічного середовища, що може бути наслідком їх неповного упорядкування; труднощі, пов'язані з проведенням інтеграційних процесів, експансії на зовнішні аграрні ринки; відсутність альтернативних видів зайнятості на селі. Є можливість виникнення неконтрольованих конфліктів між учасниками виробничого й інших бізнес-процесів через відсутність структуризації їх інтересів; фінансові ризики. Також це ризики монополізації аграрних ринків, рейдерства, захоплень і поглинань та інші. З метою мінімізації вище наведених ризиків, формування інституційного середовища аграрних підприємств повинно здійснюватися за принципами багатокладності, структурності, відкритості, прозорості, повноти та своєчасності, забезпечення і контроль за дотриманням яких має здійснюватися всіма учасниками суспільно-виробничих відносин в сільському господарстві.

Функціонування інституційного механізму, його чинників, інструментів та методів призводить до інституціоналізації середовища через інституційні зміни. Так, інституційна зміна є реакцією умов забезпечення функціонування суб'єктів господарювання на процес вдосконалення чи появу нових правил, норм взаємодії агентів ринку між собою. Важливим для характеристики інституційних змін, які реально відбуваються, є їх поділ на спонтанні та цілеспрямовані. Для формування якісно нового механізму інституційних змін важливо установити рівність суб'єктів аграрного діалогу. Відправними засадами інституційного механізму мають стати солідарність та субсидіарність у досягненні спільних пріоритетів. Отже, аграрні відносини є превентивними в системі регулювання інституційного механізму. Тому доцільно виокремлювати інституційні методи й інструменти активізації розвитку великих аграрних підприємств з урахуванням тісної суб'єктної взаємодії: примус, переконання та сприяння (табл. 2).

Таке групування методів та інструментів базується на постулатах інституціоналізму, які вказують, що мета інституцій – зробити певну поведінку суб'єктів вигідною, схвальною чи недоречною. До основних методологічних

проблем використання кількісних інтегральних показників для оцінки ефективності функціонування великих аграрних підприємств відносяться: складність доведення чіткої взаємозалежності зміни їх значень із реальними управлінськими рішеннями, виключення дії факторів зовнішнього середовища, виокремлення впливу розвитку окремих елементів системи або зв'язків між ними, які не є очевидними; наявність розривів у часі між здійсненням заходів щодо розвитку підприємств й отриманими результатами і покращенням значень обраних інтегральних показників; можливість виключення окремих заходів внаслідок їх протилежної дії на елементи системи.

Таблиця 2

Інституційні методи й інструменти функціонування та розвитку великих аграрних підприємств

Способи впливу	Переконання	Примус	Сприяння
Спосіб дії	Кооперація та прийняття рішень на загальнодержавному рівні	Галузеві домовленості на нормативно-правові приписи	Цілеспрямовані інформаційні потоки
Рівень забезпечення зобов'язань	Середній	Високий	Низький
Метод забезпечення зобов'язань	Законодавчо визначена відповідальність	Цивільна відповідальність (матеріальна і дисциплінарна)	Договірна відповідальність (матеріальна)
Ключові мотивації	цільові загальнодержавні програми; формування іміджу країни; співпраця з міжнародними та іноземними організаціями	приєднання до галузевих організацій та угод; отримання фінансової й технічної допомоги; подолання цінового диспаритету	зменшення невизначеності ринкового середовища; підвищення конкурентоспроможності підприємств; отримання зовнішньої та внутрішньої гармонізації відносин
Основні рушійні сили	Економічні інтереси	Інституціональна сила	Знання й інформація

Розвиток великих аграрних підприємств на засадах соціалізації передбачає використання принципів соціальної відповідальності. Досвід зарубіжних країн показує, що одним із найважливіших показників оцінки рівня соціальної відповідальності є Індекс стійкості Доу-Джонса, що визначається за великою кількістю параметрів шляхом заповнення спеціальних щорічних анкет підприємствами. Така методика дозволяє визначити місце великих аграрних підприємств у світовому рейтингу за рівнем внеску у сталий розвиток економіки. Крім того, до загальних методів оцінки соціальної відповідальності на міжнародному рівні належать Індекс Domini Social, Індекс FTSE4Good, Соціальний індекс Датського міністерства соціальної політики, Індекс корпоративної добродійності. Однак жоден із зазначених показників не дає можливості проаналізувати усю сукупність складових соціальної відповідальності та розкрити її стан.

За сучасних ринкових умов рівень розвитку великих аграрних підприємств на засадах соціальної відповідальності визначає його інвестиційну привабливість, конкурентоспроможність, рівень кваліфікації та якість життя працівників, споживачів, суспільства в цілому. Зважаючи на це, визначення обсягу соціальних витрат підприємств є початковим етапом оцінки їх соціальної активності. Безперечно, проведення оцінки ефективності розвитку великих аграрних підприємств на її засадах залежить від таких аспектів, як: виду кінцевого результату для підприємства (економічний, соціальний, екологічний ефект); об'єкту оцінки; терміну та сфери реалізації соціальних програм; методів проведення оцінки.

На нашу думку, основним вектором управління розвитком великих та інших аграрних підприємств є забезпечення їх конкурентоспроможності та життєздатності загалом. Надійність, стійкість, живучість, вмотивованість до розвитку – основні складові життєздатності, які віддзеркалюють різні аспекти підприємництва. Тому для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств та досягнення ефективного їх функціонування необхідно застосовувати підходи стратегічного планування. Стратегічне планування базується на основі взаємозв'язку зовнішніх та внутрішніх економічних процесів. Перш за все, стратегія підприємства ідентифікує головні напрями та встановлює основні цілі, які направлені на загальну стратегію розвитку агросфери, шляхом координації зусиль усіх підрозділів та узгодження центрів їх відповідальності.

В основу розробки стратегій за такого методологічного підходу мають бути покладені програми розвитку економічної системи, картини майбутнього, управлінські рішення, використання ресурсів. Головною основою для побудови стратегії є розробка методів посилення конкурентних переваг, з метою швидкої адаптації до зовнішнього середовища. В сучасних умовах стратегії вітчизняних аграрних підприємств повинні базуватися на інвестиційно-інноваційних рішеннях та розроблятися на основі нововведень.

Отже, стратегічне управління має включати стратегічне планування і тактико-оперативне управління реалізацією сформульованої стратегії. При цьому створюються адекватні і гнучкі структури управління. Стратегічне управління не слід розглядати як результат еволюції планування. Швидче, це система, яка викликана глибокими об'єктивними змінами в навколишньому середовищі великого аграрного підприємства і є орієнтованою на майбутній ринок. При цьому вона має вирішувати не тільки виробничі, але й соціально-економічні та екологічні завдання аграрного господарювання.

Планування – це розробка деталізованого порядку дій на наступний період для впровадження стратегії. Фінансове планування – це процес систематичної підготовки управлінських рішень, які прямо чи опосередковано впливають на обсяги фінансових ресурсів, узгодження джерел формування та напрямів використання відповідно до виробничого, маркетингового планів, а також величини показників діяльності у плановому періоді, які забезпечують вирішення поставлених завдань.

Протягом багатьох років вирішувалися різні завдання із застосуванням

оптимізаційних методів: визначення оптимального складу техніки, кормів, структури господарств та ін. Існує велика різноманітність економіко-математичних моделей. Найбільш великий клас моделей, що застосовуються на практиці, відносяться до оптимізаційних, які засновано на методах математичного програмування. Дані моделі призначені для вибору найкращого варіанта з певного числа варіантів виробництва, розподілу чи споживання.

У третьому розділі **«Організація та ефективність функціонування великих аграрних підприємств в Україні»** проаналізовано організаційно-економічну структуру сільськогосподарського виробництва, здійснено оцінку виробничо-ресурсного потенціалу та ефективності функціонування та розвитку великих аграрних підприємств.

Узагальнення практики створення та діяльності вітчизняних агрохолдингів дає підстави для виокремлення низки сучасних особливостей їхнього функціонування: Вертикальна інтеграція у формі інтеграції власності; концентрація значного банку земельних ресурсів; використання банку земельних ресурсів переважно на орендній основі (близько 80-90% використання землі здійснюється за договорами довгострокової оренди). Висока економічна ефективність за результатами фінансово-господарської діяльності (рівень рентабельності агрохолдингів досить високий – 30-40%; у 2017 р. рівень рентабельності рослинництва становив 27,2%, тваринництва – 24,3%). Ключовою спеціалізацією є рослинництво – у виручці від реалізації займає більше, ніж 80%. Це зумовлено високим рівнем його рентабельності: насіння соняшнику – 64,5%, цукрові буряки – 37,0%, ріпак – 25,9%, зернові культури – 13,7%. Високорентабельним є виробництво курячих яєць – 49,3%. За рівнем масштабності та територіальної розосередженості, агрохолдинги є міжрегіональними. Вони присутні майже у всіх областях України.

Реєстрація агрохолдингів в офшорах за участю вітчизняного капіталу дозволяє забезпечити пільгові умови оподаткування. Додатковими напрямками діяльності агрохолдингів виступають: дистрибуція сільськогосподарської техніки, добрив і засобів захисту рослин; перевезення й логістика та ін. Наявність значного диверсифікованого кредитного портфеля у більшості агрохолдингів в Україні відбувається переважно за рахунок залучення міжнародних кредитних ресурсів (частка кредитів, залучених від вітчизняних банків, становить – 20-30%, від міжнародних банків – 70-80%). Боргове навантаження агрохолдингів порівняно з отримуваними прибутками є незначним, про що свідчить показник "борг/ЕВІТДА". Нарощування власних активів відбувається також за рахунок проведення IPO на міжнародних фондових біржах – Франкфуртській, Варшавській, Лондонській. Основна небезпека експансії агрохолдингів полягає в можливому відпливу капіталів із сільського господарства, що призведе до багатьох негативних наслідків як для агросфери, так і сільських територій загалом.

Узагальнення світового досвіду становлення, поширення, занепаду та нового етапу розвитку агрохолдингів дає підстави припустити, що в Україні після закінчення етапу активного укрупнення таких інтегрованих структур відбуватиметься оптимізація їхніх розмірів, організаційної структури та

взаємодії із зовнішнім економічним середовищем і державою. Однак наразі агрохолдинги продовжують укрупнюватися, різними способами консолідуючи банки земельних ресурсів (у т.ч. скуповуючи сільськогосподарську землю).

З інституційної точки зору, це можна ідентифікувати як незбалансований інституційний розвиток, який породжує певні мотивації у поведінці господарюючих суб'єктів, спрямовуючи її на визискування природних ресурсів та ігнорування завдань соціально-економічного розвитку суспільства. Емпіричні спостереження свідчать, що холдингізація сільського господарства пов'язана із структурними перекосами в економіці країн, і створює додаткову небезпеку для соціально-економічного, демографічного та екологічного розвитку села.

Середні агроформування площею 5000,1-10000,0 га (0,42 тис. од. або 1,0%) займали 14,2% сільськогосподарських угідь. Нарешті, 161 (0,4% загальної кількості) великих підприємств розміром понад 10000,0 тис. га концентрували 17,7% сільськогосподарських земель (табл. 3).

Таблиця 3

Групування сільськогосподарських підприємств за розмірами сільськогосподарських угідь, 2016 р.*

	Кількість підприємств		Площа с.-г. угідь	
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. га	у % до загальної площі с.-г. угідь
Підприємства, що мали сільськогосподарські угіддя	42052	92,7	19922,7	100,0
у т.ч. площею, га				
до 5,0	3872	9,2	12,8	0,1
5,1–10,0	3001	7,1	24,2	0,1
10,1–20,0	4129	9,8	64,9	0,3
20,1–50,0	11911	28,3	453,9	2,3
50,1–100,0	4827	11,5	351,9	1,8
100,1–500,0	6919	16,5	1695,4	8,5
500,1–1000,0	2467	5,9	1757,9	8,8
1000,1–2000,0	2446	5,8	3510,3	17,6
2000,1–3000,0	1099	2,6	2659,1	13,3
3000,1–4000,0	516	1,2	1785,9	9,0
4000,1–5000,0	282	0,7	1259,8	6,3
5000,1–7000,0	281	0,7	1646,4	8,3
7000,1–10000,0	141	0,3	1172,3	5,9
більше 10000,0	161	0,4	3527,9	17,7
Підприємства, що не мали сільськогосподарських угідь	3327	7,3	х	х

* Розраховано автором за даними Державної служби статистики України, 2017 р.

У сучасних умовах господарювання сільськогосподарські товаровиробники орієнтуються на розвиток рослинництва, як більш рентабельної діяльності. Отже, у всіх (крім спеціалізованих) вітчизняних сільськогосподарських підприємствах сформувалися й продовжують зберігатися тенденції, незалежно від їх розмірів, до абсолютного переважання рослинницьких видів діяльності відносно тваринницьких, – 70,0:30,0 (у %). У

свою чергу, у рослинництві переважають енергоємкі виробництва ринкової орієнтації, – зернове господарство, вирощування технічних культур. Рівень рентабельності агроформувань має значну амплітуду коливань (у 2,1-3,1 разів) та відхилення від середнього. Це вимагає впровадження диверсифікації діяльності на альтернативних засадах, особливо дрібних та малих підприємств.

Спеціалізація аграрних підприємств в сучасних умовах господарювання орієнтується, переважно, на ринкові чинники. При цьому часто ігнорується природно-ресурсний чинник з переоцінкою впливу впровадження інновацій у виробничі процеси. На нашу думку, це негативно впливає на продуктивність сільськогосподарських угідь, спричиняє їх виснаження, а також зменшення урожайності культурних рослин. В цих умовах потрібне посилення державного та громадського контролю за дотриманням сівозмін та науково обґрунтованих систем ведення сільського господарства. Необхідним є також удосконалення структури спеціалізації шляхом збільшення частки тваринницьких виробництв з 30,0 до 50,0-70,0 і більше відсотків. Це відповідає практиці розвинутих країн Європи та світу.

Збільшення розмірів аграрних підприємств значною мірою обумовлено залученням інвестицій у сільськогосподарське виробництво та його інтеграцією з іншими видами діяльності. Таким чином, вони отримують додаткові преференції для збільшення прибутків, тобто власних джерел інвестицій, а також залучених. На відміну від середніх та малих товаровиробників, вони мають значно більше можливостей для розвитку не тільки власного бізнесу, але й об'єктів інфраструктури загального користування, сільських територій на засадах соціальної відповідальності (табл. 4).

Таблиця 4

Соціально-економічні параметри розвитку сільськогосподарського виробництва залежно від землезабезпеченості, 2016 р.*

Групи за площею ріллі, га	Кількість господарств	Площа с.-г. угідь, га	Середньорічна оплата праці одного працюючого, грн.	у тому числі		Відрахування на оплату праці одного працюючого, грн.	Орендна плата за 1 га с.-г. угідь, грн.
				рослинництві	тваринництві		
501-1000	1645	821	8719	8612	8979	2597	203,7
1001-2000	2536	1522	9877	9678	10329	2930	238,9
2001-5000	2132	3183	11170	10588	12370	3305	243,1
5001-10000	399	6944	11702	11246	12753	3449	250,0
10001-20000	66	12267	15483	13415	18621	4986	284,1
Понад 20000	54	35871	13147	11667	13588	3745	290,7

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2017 р.

Аналіз діяльності товаровиробників засвідчує, що у малих (до 1000,0 га) та середніх (до 5000,0 га) за розміром підприємствах сконцентровано виробництво овочів, фруктів, молока та м'яса, а також нішеве та органічне виробництво. Спеціалізація структурних підрозділів холдингових компаній формується, виходячи із основного виду діяльності материнської компанії

(цукрові буряки – цукор, зерно, соняшник, молоко). При цьому стратегії управління та маркетингу передбачають чітку орієнтацію на формування вузькоспеціалізованого, автоматизованого виробництва з чіткою експортною орієнтацією. Аналіз даних показує, що у групі аграрних підприємств із площею понад 5,0 тис. га виробляється найбільша частка продовольчої продукції порівняно з іншими групами, зокрема 56,4% цукрових буряків, 26,5% – зернових, 21,0% – технічних. Загалом, спостерігається тенденція до збільшення обсягів виробництва із зростанням розмірів підприємств, що цілком закономірно.

Проблемними питаннями при розширенні земельних масивів великих аграрних підприємств – агрохолдингів є випадки, коли: договори оренди не проходять державну реєстрацію, а в тих, що її пройшли, - реєстраційний запис не дозволяє судити про те, яким органом і коли була проведена реєстрація. Спостерігаються приклади, коли вони не містять усіх істотних умов оренди та усіх додатків, при цьому тривалий час вимоги сторін не переглядаються. Також практичною проблемою є короткострокова оренда земельних часток у зв'язку з необхідністю переукладання договорів оренди після оформлення права власності на земельні паї та отримання власниками актів на право власності на земельну ділянку. Оренда не витребуваних паїв також потенційно проблематична у зв'язку з можливістю витребування паїв їх власниками та достроковим припиненням оренди.

Діяльність в аграрній сфері великих аграрних підприємств має як позитивний, так і негативний вплив на галузь сільського господарства. Проведення SWOT-аналізу їх діяльності дозволяє виділити основні сильні сторони їх діяльності: залучення великих і якісних інвестиційних ресурсів, ефективне використання наявних ресурсів, висока урожайність і якість продукції, що випускається, можливість дешево купувати і дорого продавати та ін. (табл. 5).

Таблиця 5

SWOT-аналіз діяльності великих аграрних підприємств

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - нижча собівартість виробництва і висока додана вартість продукції; - розвинута система логістики; - розвинута інфраструктура; - впровадження інноваційних технологій у виробництво; - ефективне використання наявних ресурсів; - високий професійний рівень персоналу; - високий рівень технічного забезпечення. 	<ul style="list-style-type: none"> - віддалене управління активами; - часта зміна пріоритетів і організаційної моделі; - високі затрати на управління, контроль за власністю і її охорона; - значне боргове навантаження для забезпечення росту і розвитку.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> - швидкий розвиток; - великі шанси на отримання банківських кредитів; - можливість швидкої кооперації та ефективного функціонування; - збільшення об'ємів виробництва с.-г. продукції за рахунок ефекту масштабу. 	<ul style="list-style-type: none"> - складнощі у конкурентній боротьбі малих с.-г. підприємств з агрохолдингами; - законодавчі складнощі регулювання діяльності великих підприємств.

Слабкими сторонами є: малорозвинене тваринництво, недостатня забезпеченість висококваліфікованими працівниками, низька суспільна

репутація. На думку П.Т. Саблука, процеси надконцентрації капіталу та земельних ресурсів у агрохолдингах призвели до неспроможності конкурувати з ними велику кількість дрібних і середніх виробників. Потрібні зміни в організації сільськогосподарського виробництва у напрямі створення умов і підтримки розвитку об'єднань дрібних та середніх товаровиробників, переважно на засадах кооперації й кластеризації. Формування виробничо-ресурсного потенціалу великих сільськогосподарських підприємств нерозривно пов'язане з демографічною базою трудових ресурсів села. Для демографічних процесів, що відбувалися протягом останніх років, характерне різке зменшення кількості мешканців сіл.

Отже, село, сільський спосіб життя не має розширеного і навіть простого відтворення. Демографічна криза в сільській місцевості переростає в демографічну катастрофу. За роки незалежності українське село втратило майже 3,6 млн. жителів, що становило третю частину загального скорочення населення країни. Ситуація поглиблюється через значне старіння населення, переважання старших вікових груп у його структурі, диспропорції у статевому складі. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві відзначена на 1432,0 грн. меншою, ніж у промисловості та на 883,0 грн. меншою, ніж у гуртовій та роздрібній торгівлі. Нарахування за одну оплачену годину на одного працюючого у 2016 р. на вітчизняних підприємствах становили 23,2 грн., що на 8,4% більше ніж у попередньому році та у 1,4 разів, ніж у 2014 р.

Отже, суттєве скорочення кількості зайнятого сільського населення зумовлює високі ризики бідності, моральної вразливості та соціальної ізоляції. Це вплинуло на створення надзвичайно негативних тенденцій на ринку праці. Щоб вижити у таких скрутних умовах, сільські жителі, що раніше заробляли кошти у сільських підприємствах, були вимушені займатись вирощуванням продукції на продаж чи для натурального обміну в особистому селянському господарстві. Це спонукає великі аграрні підприємства допомагати сільським громадам формувати альтернативні види зайнятості на засадах соціальної відповідальності. Йдеться про сільський зелений туризм, народні промисли та ремесла, переробку сільськогосподарської продукції тощо.

У четвертому розділі **«Пріоритетні механізми та інструменти ефективного розвитку великих аграрних підприємств»** обґрунтовано формування фінансової складової ефективного розвитку великих аграрних підприємств, розроблено механізми й інструменти підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного виробництва, обґрунтовано розвиток державно-приватного партнерства великих агроформувань для вирішення соціальних проблем сільських громад.

Фінансова стратегія розвитку великих аграрних підприємств реалізується через відповідний механізм їх фінансового забезпечення (рис. 2). Неодмінними елементами втілення фінансової складової ефективного розвитку великих аграрних підприємств є мотивування менеджерів до сумлінного досягнення поставлених цілей та заохочення їх ініціативності, активності і творчого підходу. Фінансове управління потребує широкого спектру знань і вмінь, тому

суб'єкти управлінського впливу різних ланок організаційної структури повинні бути зацікавленими у освоєні та використані великими аграрними підприємствами сучасних інструментів управління та методів його організації – тактичного, стратегічного, антикризового, корпоративного, системного управління; контролінгу.

Рис. 2. Складові механізму фінансового забезпечення великих аграрних підприємств

Проте у практиці господарювання великих аграрних підприємств в сучасних умовах існує цілий ряд чинників, які обмежують можливості застосування механізму ефективного використання позичених ресурсів, а отже, мають бути враховані при формуванні стратегії управління їх фінансово-інвестиційною діяльністю. Найбільш важливими критеріями вибору ефективних джерел фінансування є: доступність джерела фінансування (можливість залучення ресурсів без виконання будь-яких додаткових умов фінансування); потенційна ємність джерела (обсяги фінансових ресурсів, які реально можуть бути отримані з даного джерела); рівень ризику використання джерела (ймовірність виникнення ситуації необхідності непередбаченого екстреного повернення засобів, подорожчання їхнього використання або можливої втрати контролю над підприємством); вартість залученого капіталу.

Нагальною проблемою для великих аграрних підприємств у процесі банківського кредитування є ризик недоотримання чи невчасного отримання необхідної суми кредиту, а також підвищення відсоткових ставок по діючих договорах кредитування. У світовій практиці одним з найпоширеніших способів нейтралізації таких фінансових ризиків є хеджування за допомогою похідних фінансових інструментів. Цей метод дозволяє оптимізувати стратегію управління фінансовими ризиками, оскільки передбачає право вибору щодо вектора використання різних інструментів, умов договору за ними і можливість відмови у разі несприятливої ситуації.

Сільськогосподарським товаровиробникам доцільно використовувати форвардні контракти за відсотковими ставками, оскільки через тривалий операційний цикл у них виникає постійна потреба в обігових коштах. В силу специфіки своєї діяльності великі аграрні підприємства чітко можуть визначити обсяги та періоди залучення додаткових фінансових ресурсів і наперед укласти контракти, згідно яких на визначену дату матимуть необхідну суму кредиту. Пріоритетними напрями розвитку фінансового та інвестиційного забезпечення розвитку великих аграрних підприємств визначені: збільшення обсягів фінансування діяльності; зниження рівня процентних ставок; розширення доступу до фінансових ресурсів; підвищення ефективності використання фінансових ресурсів; подальше реформування фінансово-інвестиційної діяльності.

До нових схем кредитування, які широко використовуються у світовій практиці, та починають застосовуватися на вітчизняному кредитному ринку можна віднести: факторингові операції, форфейтування, проектне та торгове фінансування, постімпортне фінансування, широке застосування фінансового лізингу та вексельних операцій. Таким чином, у господарюючих суб'єктів виникає проблема вибору стратегії інвестиційної діяльності, для чого необхідно провести порівняльний аналіз всіх альтернативних варіантів вкладення засобів. Однак вітчизняний інвестиційний ринок характеризується неоднорідністю і мінливістю, що значно ускладнює проведення прогнозування виникнення різних ситуацій на ньому. При цьому проведення такої стратегії без попереднього маркетингового аналізу й дослідження неможливе. На основі проведених нами досліджень можна визначити базові принципи, на яких повинна будуватися ефективна фінансово-інвестиційна стратегія як основа стійкого й ефективного розвитку великих аграрних підприємств: цілісності, обачливості, самофінансування, максимальної ефективності, інноваційності, стабільності.

Система аграрного страхування має розвиватися за такими напрямами: сприяння розвитку суб'єктів господарювання агросфери; удосконалення законодавства країни; реалізація основних аспектів Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України"; інституційна розбудова; стимулювання та сприяння розвитку й консолідації страхової діяльності. Отже, пріоритетні заходи побудови ефективної фінансово-інвестиційної стратегії ефективного розвитку великих аграрних підприємств повинні бути конкретизовані за такими напрямами: загально-фінансові заходи; основні напрями реформування та пріоритети державної фінансової політики щодо розвитку аграрних підприємств; основні пріоритети внутрішньої фінансово-

інвестиційної діяльності великих аграрних підприємств.

Ефективна взаємодія між приватним та державним структурами в ринковому середовищі впливає на сталий розвиток агросфери, має на меті забезпечення продовольчої безпеки країни, соціального захисту та благополуччя населення, зменшення екологічного навантаження, формування сталого розвитку національного господарства. Практика такої взаємодії отримала назву державно-приватного партнерства (ДПП). Державно-приватне партнерство, отже, розглядається як один з ефективних інструментів здійснення аграрної діяльності. ДПП може приймати широкий спектр форм і мати різні цілі, які варіюють від виконання регуляторної, методологічної, контролюючої функцій, до функціонування як інформаційно-навчального центру для поширення досвіду і комунікаційний. З одного боку, ДПП слід розглядати як метод управління на шляху вирішення конкретних завдань. З іншого боку, його можна трактувати як інституційний механізм для фінансового співробітництва, стратегію розвитку, засіб для вирішення проблем, конфліктів та як інструмент або механізм управління й передачі знань.

В Україні економічна та соціальна диференціація товаровиробників призвела до формування двополюсної структури агросфери, де паралельно співіснують потужні аграрно-промислово-фінансові формування та дрібні аграрні підприємства й сімейні господарства. За цих умов малі форми агробізнесу не здатні конкурувати з великими інтегрованими підприємствами-агрокомплексами за рівнем виробничих витрат, фінансовим, інформаційним та маркетинговим забезпеченням. У зв'язку з цим актуальною є проблема формування агропромислових інтеграційних підприємницьких структур нового типу і зменшення монополізації на ринках оренди землі, сільськогосподарської продукції та продовольства. ДПП має на увазі під собою співпрацю для реалізації загальної мети при об'єднанні ресурсів з метою збільшення вигід від використання відповідних компетенцій і сильних сторін державного і приватного секторів агросфери (табл. 6).

Таблиця 6

Напрями державно-приватного партнерства за участю великих аграрних підприємств

Сфери застосування	Результат
Зняття інфраструктурних обмежень	Розвиток транспортної інфраструктури, що забезпечує соціально-економічний розвиток села
	Будівництво нових та реконструкція старих енергомереж, ліній зв'язку, їх ефективна експлуатація
	Рекультивация земель та ін. еколого-меліоративні заходи
Вирішення соціальних завдань у сільській місцевості	Будівництво житла, закладів охорони здоров'я, шкіл, дитячих садків на основі концесійних угод
Реалізація значних інвестиційних проектів	Будівництво та реконструкція ферм, елеваторів, переробних підприємств і т. ін.
Розвиток фінансової інфраструктури	Доступне фінансування, у т.ч. лізинг, франчайзинг та ін.

Таким чином, згідно із табл. 6, необхідність застосування інструментів та механізму державно-приватного партнерства великими агроформуваннями

продиктована тими можливостями, які закладені в його механізм. Він використовує переваги приватного сектору як партнера держави і дозволяє отримати суттєві вигоди для кожного учасника.

У п'ятому розділі **«Удосконалення управління розвитком великих аграрних підприємств»** визначено стратегічні плани та програми розвитку великих аграрних підприємств, розроблено напрями та засоби удосконалення інноваційно-інвестиційного та виробничо-ресурсного забезпечення великого аграрного виробництва, обґрунтовано використання маркетингових стратегій розвитку великих аграрних підприємств.

Практичне вирішення проблем, пов'язаних з необхідністю забезпечення ефективного розвитку великих аграрних підприємств у довгостроковій перспективі, залежить від ступеня засвоєння власниками, керівниками і персоналом методології і методів стратегічного управління. Поряд з цим, його важливість обумовлюється тим, що темпи змін у зовнішньому середовищі часто випереджають швидкість і адекватність реакції менеджменту великих аграрних підприємств на них. На вибір ключових стратегій управління великим аграрним підприємством впливають чинники зовнішнього і внутрішнього середовища: цілі підприємства; масштаби підприємства; інвестиційна привабливість; стратегії конкурентів; існуючий потенціал підприємства; особливості галузі; витрати на виробництво та збут; можливості підприємства. Стратегічне управління нерозривно пов'язане зі зміною обставин і умов, що зумовлює застосування ситуаційного підходу. У сучасних умовах господарювання можна виділити такі підходи до вироблення стратегій: контроль над витратами, стратегія диференціації, стратегія фокусування,

Формування вдалої стратегії залежить від постійного аналізу таких елементів підприємства як фінансовий стан (визначає, яку стратегію вибере керівництво в майбутньому); виробництво (має велике значення для своєчасної адаптації внутрішньої структури господарства до змін зовнішнього оточення і його виживання в конкурентному середовищі); персонал (реалізує стратегію); організаційна культура та імідж підприємства (формує конкурентну позицію на ринку). Важливе місце в управлінні великими аграрними підприємствами посідає виявлення ринкових потреб і наявність власних ресурсів. Тому перед тим, як визначити завдання необхідно дослідити ринок і скоригувати діяльність аграрних підприємств відповідно до його потреб.

Просуваючи товар на аграрний ринок відповідно до прийнятої стратегії, необхідно враховувати, що ставлення до підприємства та його продукції залежить від існуючого уявлення про те, як повинно розвиватися суспільство, які чинники впливають на його розвиток позитивно, а які негативно. Такі уявлення або принципи є складовою частиною іміджу будь-якого підприємства. Аграрним підприємствам, особливо великим, необхідно відчувати настрої, що оточують їх, виділити основні питання, які важливі для їх діяльності, і поступово їх реалізовувати.

Прикладом практичного втілення цього висновку у практику маркетингових стратегій є створення за допомогою управління всіх рівнів сприятливого іміджу аграрних підприємств Херсонської області як виробників

надзвичайно якісної, екологічно чистої або органічної продукції за помірними цінами. Продовольча продукція під брендом “херсонська” вже приречена на комерційний успіх на споживчому ринку. І виробляти, і купувати херсонське в нашій країні стало престижним. Як відомо, існує п’ять традиційних концепцій стратегічного розвитку великих аграрних підприємств: орієнтація на виробництво; орієнтація на продукт (товар); орієнтація на продажі; орієнтація на конкурентів (маркетинг); орієнтація на соціально-етичний маркетинг.

На основі проведених досліджень можна зробити висновок, що великі аграрні підприємства не дотримуються однієї концепції. Як правило, всі вони застосовують сукупність стратегічних орієнтацій. Отже, запропонований підхід дозволить розширити багатоваріантність і підвищити ефективність формування загальної стратегії розвитку великих аграрних підприємств на аграрному ринку. Оцінка ефективності розробленої концепції й стратегій розвитку великих аграрних підприємств та подальше їх планування значною мірою залежить від правильно обраного методологічного й методичного інструментарію. З метою збільшення впливу на ринкові канали та стабілізацію відносин між посередниками доцільно використовувати інтеграційні інструменти. Для збільшення обсягів інвестицій в агробізнес необхідно створити пільгові умови для інвесторів і сформувати сприятливий імідж аграрних підприємств за рахунок інструментів брендингу й ребрендингу, соціальної відповідальності і державно-приватного партнерства.

Таким чином, розвиток системи й інструментів стратегічного управління великими аграрними підприємствами, заснований на повнішому використанні конкурентних переваг, кадрового потенціалу, створенні іміджу й ділової репутації, соціальній відповідальності й державно-приватному партнерстві призведе до значного покращення вирішення соціальних, виробничо-економічних та екологічних проблем сільських територій. Для адекватної та ефективної реакції на виникаючі непередбачені проблеми у ході реалізації стратегії необхідно керуватися розробленою схемою ухвалення рішень, яка значно зменшить ризик управлінських помилок.

Сьогодні велике аграрне виробництво відіграє важливу роль у вітчизняній економіці, а його експортні та бюджетоутворюючі можливості визначають її подальші перспективи. Орієнтація лише на експорт сільськогосподарської сировини без поєднання із наступними в технологічному ланцюжку переробними підприємствами не може забезпечити достатній рівень доданої вартості для ефективності господарювання. Отже, посилення конкуренції на зовнішніх аграрних ринках вимагає пошуку нових форм організації впровадження новітньої техніки і технологій. Саме вони дають нові можливості великим аграрним підприємствам бути конкурентоспроможними та розширювати свою присутність на внутрішньому та зовнішньому аграрних ринках.

При цьому зростання зернових культур на 57,0% забезпечать країни, що розвиваються; зростання олійних культур на 2,1% відбудеться за рахунок урожайності; збільшення виробництва цукру досягнуть завдяки орієнтації на індійську та бразильську цукрову тростину. Також з темпами 4,3% за рік збільшиться зростання виробництва етанолу та біодизельного палива, на

виробництво яких будуть задіяні 28,0% відходів цукрового виробництва, 15,0% олійних культур і 12,0% фуражного зерна. Так, недостатній рівень конкурентоспроможності та сировинний експорт (до 60,0%), втрати від диференціації цін призвели до недоотримання Україною експортної виручки від сільськогосподарської продукції в 2014 р. в обсязі 3,3, у 2015 р. – 9,5 млрд. дол. США. Недоотримана від експорту продовольчої продукції валюта тільки за 2015 р. могла б забезпечити модернізацію переробних підприємств або ланок великих агроутворень на 80,0-90,0%.

Оскільки вітчизняний аграрний ринок замалий для реалізації обсягу продукції вітчизняних агрохолдингів, рівень технологічної оснащеності їх переробних підприємств не завжди є високим, а його зростання не завжди доцільне з погляду швидкості окупності інвестицій, їх стратегією стала розбудова логістичних центрів для експорту якісної продовольчої сировини переважно рослинного походження на світові аграрні ринки. Дійсно, збільшення земельного ресурсу та сприятлива кон'юнктура дають можливість отримувати прибутки холдингам в галузях, де Україна є одним із світових лідерів. Проте середня рентабельність операційної діяльності великих та середніх аграрних підприємств склала в 2016 р. лише 2,2%. З одного боку, це є свідченням гарантування ефективності діяльності підприємств, що входять до структури агрохолдингів; з іншого боку, це свідчить про низьку конкурентоспроможність підприємств агросфери та формування більшості агрокорпорацій у вигляді експортних центрів сільськогосподарської сировини. Аналіз українських агрохолдингів як вертикально інтегрованих структур дав можливість виділити чотири типові моделі їх функціонування (табл. 7).

Незважаючи на основні відмінності між моделями великих аграрних підприємств як вертикально-інтегрованих структур (за винятком четвертої), їм властиві такі спільні риси: значні земельні ресурси (земельний банк, розмір якого активно продовжують нарощувати практично всі учасники, що пояснюється боротьбою за земельний ресурс та періодом їх накопичення у зв'язку з дешевизною); велика капіталізація; дешева робоча сила; досить низький ступінь переробки сільськогосподарської продукції; орієнтація на зернові та олійні культури, плодово-ягідну й органічну продукцію; птахівництво з подальшим їх експортом.

Інноваційну стратегію слід розглядати як опорну для всього кола питань і проблем, які має розв'язувати товаровиробник. Ефективна інноваційна стратегія розвитку великих аграрних підприємств передбачає оцінювання всіх форм інноваційної діяльності, що мають прояв у нововведеннях різного типу. У сучасних умовах для успішного функціонування аграрних підприємств вагоме значення має маркетингова діяльність. Маркетинг є універсальною формою пристосування економічної системи до нових умов ведення господарської діяльності, що базується на ринкових засадах управління, дає змогу краще дослідити процес життєдіяльності товару на ринку, а також проаналізувати попит та пропозицію на ринку з позиції реалізатора продукції. Маркетинг володіє більшим набором методів та інструментів для ефективно оцінки ринкових відносин.

**Перспективні типові моделі великих аграрних підприємств як
вертикально інтегрованих структур в Україні**

Моделі вертикально-інтегрованих структур	Основні характеристики	Типові представники
Великі рослинницькі господарства з елементами вертикальної інтеграції (№ 1)	Основою бізнесу є землеробство; додатково надаються послуги с.-г. техніки, добрива, засобів захисту рослин тощо; виробництво м'яса і молока; є потужності для переробки с.-г. культур.	“Ukrlandfarming”
Великі вертикально-інтегровані переробники с.-г. продукції (№ 2)	Основою агробізнесу є переробка с.-г. продукції (цукор, рослинна олія, жири, м'ясо птиці тощо); додатково – землеробство для забезпечення внутрішніх потреб основного бізнесу; зберігання та переробка с.-г. продукції забезпечуються на місцях; продукти переробки реалізуються під відомими брендами; продукція експортується.	«Астарта», «Індустріальна молочна компанія», «Сварог Вест Груп», «Миронівський хлібопродукт»
Трейдери сировинної с.-г. продукції з елементами первинної переробки (№ 3)	Основою агробізнесу є логістика та продаж сировини; додатково – землеробство; добре розвинена регіональна мережа закупівель та реалізації; контроль над перевалкою с.-г. культур з допомогою елеваторів забезпечують послуги третім особам; основа прибутку – націнка на с.-г. сировину.	«Нібулон»
Вертикально-інтегровані структури з орієнтацією на ланцюжок доданої вартості (№ 4)	Експортно-орієнтовані бізнес-моделі сфокусовані на значенні акреції на кожній стадії виробництва, переробки й маркетингу; формування платформи виробництва та розвиненої інфраструктури зберігання; наявність власного портового перевантажувального обладнання або сильних переговорних позицій з великими трейдерами; спрямованість на створення доданої вартості в технологічному ланцюжку глибокої переробки с.-г. продукції (соняшника).	“Kernel”, “Agrotrade”, «Агромарс»

Встановлено, що у теперішніх умовах господарювання система маркетингу аграрних підприємств потребує суттєвого поліпшення. По-перше, це можливо завдяки посиленню ринкової орієнтації вищого керівництва та персоналу середньої ланки управління зазначених суб'єктів господарювання, тобто орієнтації виробляти та продавати таку продукцію, яка необхідна споживачам за якісними параметрами. Особливо це стосується продуктів переробки продукції рослинництва.

Для їх успіху на ринку слід використовувати на практиці, так зване стратегічне бачення, яке відображає сутність агробізнесу і спрямовує всі його зусилля на досягнення більш високих показників, ніж у найближчих конкурентів. Тому головною є проблема оцінки маркетингової діяльності підприємства, визначення її ефективності за допомогою використання такої методики як SWOT-аналіз, який є основою при формуванні маркетингової

стратегії розвитку. З метою обґрунтування маркетингових стратегій доцільно здійснити більш детальний аналіз факторів макросередовища, які впливають на розвиток великих аграрних підприємств, відповідно до методики PEST-аналізу, згідно якої вплив найбільш суттєвих факторів оцінений у балах (табл. 8).

Таблиця 8

PEST-аналіз факторів макросередовища аграрних підприємств України

Політичні (P)	Оцінка (ступінь) впливу	Економічні (E)	Оцінка (ступінь) впливу
Загострення військово-політичної ситуації на Сході України; Високий рівень злочинності; Доларизація вітчизняної економіки; Мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення	-4	Реформування податкової системи;	+5
	-3	Розвиток ринку землі;	-4
	-3	Високий ступінь тінізації економіки;	-5
	-4	Зниження рівня платоспроможності населення;	-4
	-4	Зростання рівня інфляції; Високий рівень безробіття населення	-5 -4
		Розвиток міжнародної торгівлі	+5
Соціальні (S)	Оцінка (ступінь) впливу	Технологічні (T)	Оцінка (ступінь) впливу
Зниження чисельності сільського населення; Підвищення пенсійного віку; Недостатній рівень соціального захисту сільського населення Реформування системи охорони здоров'я Розвиток культури, посилення патріотизму серед населення	-3	Незадовільний стан МТЗ, наукової і науково-технічної діяльності вітчизняних підприємств;	-5
	-2	Розвиток НТП;	+3
	-2	Низький рівень державної підтримки;	-4
	+4	Відтік наукових кадрів за кордон	-3
	+3	Розвинена законодавча база стосовно захисту прав інтелектуальної власності	+2

Тому основними завданнями ефективного й конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств слід вважати наступні: подальше залучення інвестиційних ресурсів в аграрне виробництво; поліпшення ресурсного забезпечення, підтримання наявного ресурсного потенціалу та забезпечення його розширеного відтворення; впровадження інноваційних технологій виробництва в рослинництві і тваринництві; стабілізація та розвиток тваринницької галузі області; створення нових робочих місць, підвищення рівня життя сільського населення.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснені теоретичні, методологічні й практичні розробки визначення сукупності й імплементації механізмів та інструментів підвищення ефективності функціонування й розвитку великих аграрних підприємств. Це дозволяє зробити наступні висновки теоретичного,

методичного та прикладного характеру:

1. Розширене відтворення у великих аграрних підприємствах здійснюється у відповідності з дією об'єктивних економічних законів і є складовою частиною розширеного відтворення у межах національної економіки країни. Тому для нього характерні усі основні риси та закономірності розвитку останнього. Економічною основою розширеного відтворення і розвитку сільськогосподарського виробництва є нагромадження. Внаслідок розширеного відтворення збільшується виробництво валової продукції аграрних підприємств, яка поєднує усі створені протягом року матеріальні блага і є складовою частиною сукупного суспільного продукту країни. Слід зауважити, що великі підприємства сільського господарства є соціально-економічними системами, які можуть функціонувати, забезпечуючи певний рівень життя сільського населення, відтворення виробничого потенціалу та природного середовища. Ці завдання вирішуються завдяки виробництву та реалізації необхідної суспільству продукції.

2. У вітчизняній науковій літературі економічний механізм розглядається як комплекс методів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суб'єктів господарювання, галузі чи суспільства. Формуючи механізм управління для аграрних підприємств, слід чітко визначати, що, залежно від об'єктів регулювання можна виокремити принаймні дві найважливіші підсистеми: фінансового забезпечення та фінансового регулювання. Підсистема фінансового регулювання може бути представлена такими формами: оподаткування, бюджетне фінансування, державне інвестування та пільгове кредитування. При цьому може бути застосований набір фінансових інструментів: податки, внески, субсидії, дотації, страхові тарифи, ставки по кредитах та ін. Велике значення для розвитку великих аграрних підприємств мають інноваційний, інформаційний, мотиваційний, соціально-економічний механізми.

3. Сільськогосподарська кооперація в умовах ринкових відносин дає змогу використовувати переваги великого товарного виробництва, не ігноруючи інтереси сільських товаровиробників. Вона сприяє відродженню селянина як господаря виробництва, як реального власника засобів виробництва і виробленої ним продукції. Головна мета кооперації – задоволення потреб її учасників. Концентрація та інтеграція агробізнесу, тобто створення агрохолдингів, вимагають застосування сучасного менеджменту на всіх рівнях управління. Тільки це дасть змогу реалізувати переваги великомасштабного агропромислового виробництва, тобто отримати ефект масштабу. Оскільки концентрація виробництва є складним багатоаспектним процесом розвитку аграрних підприємств і сільського господарства в цілому, варто ідентифікувати форми концентрації виробництва залежно від характеру її розвитку. Диверсифікація дає змогу підприємствам бути конкурентоспроможними при складній економічній кон'юнктурі за рахунок випуску широкого асортименту продукції і послуг: збитки від нерентабельних видів продукції або діяльності (тимчасово, особливо нових) перекриваються прибутком від інших видів. Цей процес торкається, насамперед, переходу до нових технологій, ринків і галузей, до яких раніше підприємство не мало ніякого відношення. Крім того, сама продукція (послуги) підприємства повинна бути також абсолютно новою, і

завжди передбачаються нові фінансові інвестиції.

4. Основні інституційні чинники: недосконалості та неповноти нормативно-правової бази, яка є наслідком загострення політичної кризи, що заважає консолідації та об'єднанню зусиль державних та бізнесових еліт; багатовекторності як внутрішньої, так і зовнішньої політики, відсутності послідовності єдиної державної стратегії та програми розвитку вітчизняної економіки, зокрема, галузі сільського господарства щодо великого, середнього й малого агробізнесу; безперервності глобалізаційних процесів та інтеграції національної економіки України у світову економічну систему; високої інформатизації суспільства й дигіталізації всіх виробничих та інших процесів, що є результатом бурхливого розвитку інформаційних та комунікаційних технологій; деградації сільських територій, різкого скорочення сільського населення, зростання його безробіття й бідності на тлі надприбутків великих агрокорпорацій; слабкої соціальної відповідальності великих аграрних підприємств за підтримку традиційної й альтернативної зайнятості й належного рівня життя сільського населення. Налагодження ефективного інституційного механізму має призвести до нівелювання спонтанних і збільшення частки цілеспрямованих ринково-орієнтованих змін. Стимулом суб'єктної інтеграції великих агроформувань повинна стати їх зацікавленість як суб'єктів аграрних відносин у досягненні компромісу з приводу об'єктів інституційного механізму, тобто щодо вирішення інституційних проблем.

5. Представлено ряд методик формування та використання систем показників оцінки розвитку підприємств, зокрема такі, що розроблені: на основі систем показників, побудованих за принципом їх збалансованої системи; шляхом розробки вимірників розвитку у тріаді «критерії – індикатори – показники»; на засадах встановлення ступеня реалізації потенціалу (міри відповідності між складовими потенціалу); шляхом розрахунку показників оцінки ефективності розвитку великих агроформувань у двох взаємопов'язаних контекстах; на основі показників конкурентоспроможності; за фазою життєвого циклу розвитку великого аграрного підприємства; шляхом розробки пропорцій темпових показників.

6. Методи розробки фінансових планів за достовірності інформації є основою прийняття управлінських рішень, у тому числі у напрямі мінімізації фінансових ризиків, адаптації підприємств до змін зовнішнього середовища. Важливу роль для складання фінансових планів відіграє фінансове прогнозування. Фінансове прогнозування – це механізм використання специфічних способів для розрахунку основних фінансових показників. Таким чином, при використанні економіко-математичних методів економічної теорії у плануванні й моделюванні належить основна роль, а математичному апарату – службова, допоміжна. Існує об'єктивна необхідність теоретичного обґрунтування і розробки економіко-математичної моделі оптимізації галузевої структури великих аграрних підприємств. На сьогодні розроблено і впроваджується декілька моделей визначення раціональної структури виробництва.

7. У 2016 р. середній розмір аграрних підприємств з урахуванням фермерських господарств та середній розмір підприємств без урахування фермерських господарств майже не змінилися і, відповідно, становили 391 га

сільськогосподарських угідь та 1163 га. Групування сільськогосподарських підприємств за розмірами сільськогосподарських угідь дозволяє стверджувати, що у 2016 р. понад 1/2 з них (53,9%) мали площу до 50,0 га. Проте на них припадало лише 2,7% земельних ресурсів країни. Група малих підприємств (площею 50,1-500,0 га) кількістю 11,7 тис. од. або 28,0% зосереджувала 10,3% угідь. Середні підприємства величиною 500,1-5000,0 га території у кількості 6,8 тис. од. або 16,2% зосереджували 55,0% земель. Аграрні підприємства України володіють найбільшим у Європі земельним ресурсним потенціалом в абсолютному та відносному вимірі (в розрахунку на 1 жителя), а також за бонітетом ґрунтів. Проте в останні роки відмічені суттєві структурні зрушення у його використанні. На мікро- та малі аграрні підприємства часткою 78,3% у загальній кількості агроформувань приходиться лише 12,6% сільськогосподарських угідь. Решта 21,7% з них зосередили 81,7% земель. Такі диспропорції ставлять під загрозу основну соціальну ідею аграрних перетворень – формування середнього класу на селі.

8. Великі аграрні підприємства концентрують значні земельні ресурси і ці тенденції зберігаються. Незважаючи на залучення великих інвестицій та впровадження інновацій, кардинальну модернізацію виробництва, землекористування супроводжується низкою екологічних та соціальних проблем, які з року в рік не вирішуються. Зареєстровані переважно в офшорах і маючи надприбутки, вони сплачують недостатню кількість податків для відтворення сільських територій загалом; виконання програм зайнятості сільського населення; забезпечення відтворення довкілля. Це вимагає перегляду та вдосконалення на нормативно-законодавчому рівні, насамперед, умов їх землекористування відповідно до сучасної практики передових країн світу, вітчизняного досвіду у даній сфері.

9. За рахунок модернізації й концентрації виробництва агрокорпораціям або агрохолдингам вдалося значно підвищити його ефективність і наростити обсяги порівняно з іншими формами господарювання – господарствами населення та фермерськими господарствами. Концентрацію зерновиробництва характеризують його показники у 15 найбільших агрокорпораціях. У 2016 р. вони зібрали 3,1 млн. т пшениці або 62,0% від загального виробництва агрохолдингами. Найбільшим зерновиробником став агрохолдинг «UkrLandFarming» (2,7 млн. т кукурудзи). Культурою спеціалізації у великих аграрних підприємствах країни є соняшник. У 2016 р. під посіви соняшнику ними було відведено 787 тис. га. Валовий збір склав 1,4 млн. т або 16,6% урожаю в країні при середній врожайності 18,1 ц/га. Великі аграрні підприємства в Україні показують приклади високої економічної ефективності виробництва рослинницької продукції. Особливо це стосується культур зернової групи та соняшнику. Разом з тим, ефективним є виробництво сої і рапсу, плодів і ягід, меду. Однак, маючи високі показники ефективності та прибутковості виробництва, великі агроформування корпоративного типу недостатньо коштів вкладають у розвиток сільських територій, інфраструктури загального користування, вирішення соціальних проблем зайнятості сільського населення, відтворення природних ресурсів. Це вимагає вирішення питань їх соціальної відповідальності перед суспільством.

10. Для ефективного відтворення і максимального примноження

фінансових ресурсів важливо чітко дотримуватись спрямування отриманих грошових коштів з різних джерел фінансування в певні конкретні категорії активів. Тобто, за рахунок власного капіталу слід формувати матеріально-технічну базу підприємства, яка забезпечуватиме безперебійне виробництво: основні засоби, у т.ч. робоча і продуктивна худоба, багаторічні насадження та робочий капітал. Прибуток від ефективного використання цих активів має збільшувати частину власного капіталу підприємства, зокрема, у вигляді амортизаційного фонду та нерозподіленого прибутку.

11. Невизначеність та ризики й виклики зовнішнього середовища господарювання, нераціональний розподіл та неефективне використання наявних виробничо-економічних ресурсів в аграрній сфері економіки, загострення суперечностей розвитку продуктивних сил та виробничих відносин висувають на перший план необхідність підвищення ефективності управління як власним, так і залученим капіталом великих аграрних підприємств. Особливої актуальності набуває визначення оптимальних обсягів залучення позикового капіталу, а також вибір найбільш ефективних форм та умов його залучення, оскільки від цього значною мірою залежать темпи розвитку, підвищення конкурентоспроможності та ринкової вартості аграрних підприємств.

12. На міжнародному рівні ДПП можна розглядати як альтернативу відсутності ефективних глобальних механізмів управління. З позицій сталого розвитку підприємств агросфери, ДПП повинне бути інструментом, за допомогою якого відбувається посилення їх насамперед соціальних та екологічних позицій шляхом узгодження, здавалося б, протилежних цілей різних зацікавлених сторін суспільства, - великого агробізнесу, інших аграрних підприємств, населення сільських територій. Проте, відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство», сферами застосування державно-приватного партнерства, які стосуються аграрного виробництва, можуть бути лише такі, як реалізація проектів щодо забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем, а також із будівництва та/або експлуатації морських і річкових портів та їх інфраструктури. Вважаємо, що такі законодавчі рамки обмежують сфери застосування ДПП, тому виникає необхідність розширення нормативного поля для побудови та використання переваг такої форми співпраці.

13. Важливим елементом стратегій розвитку є пошук надійних джерел інформації та ефективне управління ними. Для того щоб досягнути поставлених стратегічних цілей великому аграрному підприємству, перш за все, необхідно щоб був вчасний доступ до об'єктивної і повноцінної інформації, яка дасть змогу ухвалювати як стратегічні, так і тактичні рішення. Досягти стійкості у розвитку великих аграрних підприємств можна завдяки вдосконаленню конкурентних переваг. Результатом стане вищий рівень та якість життя населення, формування продуктивної й ефективної поведінки місцевих споживачів. Так, Херсонська область має достатні конкурентні переваги для розвитку аграрного виробництва: сприятливі природно-кліматичні умови, вигідне місце розташування щодо ринків збуту, інвестиційний клімат, наявність можливості розвитку інфраструктури та підвищення кваліфікації співробітників, близькість до кордону з країнами ЄС.

14. Формування конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва вимагає відтворення виробничо-ресурсного потенціалу великих аграрних підприємств на якісно новій ресурсозберігаючій основі. З цією метою процеси їх інвестування повинні носити безперервний циклічно замкнутий характер. У цьому зв'язку для досягнення високої ефективності відтворення їх виробничо-ресурсного потенціалу неприйнятним є зведення інвестиційних процесів до впровадження окремих заходів без збереження інвестиційного циклу. Адже вони повинні охоплювати всю систему виробничих ресурсів, забезпечувати підвищення ефективності й продуктивності їх використання в цілому. На сучасному етапі розвитку великого аграрного виробництва основоположне значення має не стільки кількісне зростання основних фондів, скільки їх якісне раціональне удосконалення. При цьому варто пам'ятати, що для ефективного переходу до широкого використання нововведень, зокрема нової техніки та технології виробництва, потрібно узгоджувати відповідні ресурси на всіх рівнях для їх відтворення. Інноваційний процес у сільськогосподарському виробництві – це постійне, безперервне перетворення окремих технічних, технологічних, агрохімічних, біологічних та організаційно-економічних ідей і наукових варіантів вирішення певного практичного завдання з метою переходу аграрних галузей та підприємств на якісно новий рівень виробничої діяльності.

15. Структура управління маркетингом великих аграрних підприємств може будуватись за однією з трьох ознак: функціональною, функціонально-товарною або функціонально-ринковою. Процес формування маркетингової стратегії слід розглядати як основну частину бізнес-планування, яке дає змогу на високому рівні ухвалювати найякісніше рішення та проводити необхідну корекцію на нижчих рівнях управління в разі зміни ринкової ситуації. Створюючи маркетингову стратегію для великого аграрного підприємства, необхідно завжди враховувати його ресурси, місце на ринку та розраховувати вплив факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Вона має забезпечити довготривалу програму діяльності, окресливши цілі при досягненні мети, забезпечуючи здійснення місії та отримання позитивного ефекту від маркетингової діяльності. Варто відзначити, що в сучасних умовах аграрні ринки потребують певної уваги з боку товаровиробників, як у наявності та руху продукції, цінового моніторингу, так і в структурі прогнозування споживчого попиту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Кривець Ю.М. Інноваційні та корпоративні засади управління розвитком суб'єктів аграрного господарювання / Ю.М. Кривець, А.А.Постол // Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки України: [колективна монографія] / За заг. ред. А.В. Руснак. – Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2017. – С. 11-19 (*автору належить обґрунтування інноваційних засад управління розвитком суб'єктів аграрного господарювання*).
2. Постол А.А. Розвиток великих аграрних підприємств: механізми та інструментарій [монографія] / А.А. Постол. – Харків: «Смугаста типографія», 2018. – 362 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

3. Ігнатенко М.М. Удосконалення матеріально-технічного забезпечення і соціально-економічного розвитку особистих та фермерських господарств / М.М. Ігнатенко, А.А. Постол // Науковий вісник ХДУ. – Серія: Економічні науки. – Вип. 8, ч. 1. – Херсон: Вид. дім “Гельветика”, 2014. – С. 15-20 *(автору належить аналіз стану забезпечення особистих та фермерських господарств матеріально-технічними засобами)*.
4. Постол А.А. Регулювання конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції вітчизняних аграрних підприємств в умовах євроінтеграції / А.А. Постол, А.М. Собченко // Науковий вісник ХДУ. – Серія: Економічні науки. – Вип. 10, ч. 4. – Херсон: Вид. дім “Гельветика”, 2015. – С. 50-53 *(автору належить визначення чинників та негативних тенденцій, які перешкоджають зміцненню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції вітчизняних аграрних підприємств на внутрішньому та зовнішньому аграрному ринку)*.
5. Постол А.А. Форми, методи та напрями державної підтримки малих сільськогосподарських підприємств / А.А. Постол // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 2 (11). – Полтава: ПДАА. – 2015. – С. 210-214.
6. Постол А.А. Державно-приватне партнерство в забезпеченні розвитку соціальної інфраструктури агросфери / А.А. Постол // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2016. – № 2 (34). – С. 78-82.
7. Постол А.А. Соціальні аспекти розвитку аграрних підприємств / А.А. Постол // Економіка і менеджмент культури. – № 2. – 2016. – С. 52-57.
8. Постол А.А. Інноваційні та інвестиційні засади удосконалення виробничо-ресурсного забезпечення аграрних підприємств / А.А. Постол // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2016. – №4 (36). – С. 98-101.
9. Постол А.А. Відтворювальна сутність та вирішення проблем збільшення виробництва аграрних підприємств / А.А. Постол // Причорноморські економічні студії: наук. жур. – Вип. 13. – Ч. 2. – 2017. – С. 131-134.
10. Постол А.А. Структура виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств та удосконалення управління розвитком її складових / А.А. Постол // Інфраструктура ринку: електронний наук.-практ. жур. – Вип. 3. – Одеса. – 2017. – С. 64-67. – Режим доступу: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/3_2017_ukr/16.pdf
11. Кривець Ю.М. Концентрація ресурсів, спеціалізація, фінансово-економічна стійкість та ефективність діяльності аграрних підприємств / Ю.М. Кривець, А.А. Постол // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2017. – № 3 (39). – С. 58-64 *(автору належить виявлення особливостей функціонування аграрних підприємств країни)*.
12. Постол А.А. Використання стратегій зосередження, диференціації, кооперування та кластеризації в управлінні розвитком малих аграрних підприємств / А.А. Постол // Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове видання. – Вип. 15. – 2017. – С. 298-300. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/15-2017/60.pdf>

13. Постол А.А. Удосконалення стратегічного управління аграрних підприємств на засадах планування, маркетингу та конкурентних переваг / А.А. Постол // Східна Європа: економіка, бізнес та управління: електр. наук.-практ. жур. – Вип. 2 (07). – 2017. – С. 135-139. – Режим доступу: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/7_2017/26.pdf

14. Новак Н.П. Підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств шляхом розвитку органічного виробництва на засадах диверсифікації діяльності та соціальної відповідальності / Н.П. Новак, Ю.М. Кривець, А.А. Постол // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2017. – № 4 (40). – С. 38-43 (*автору належить обґрунтування важливих питань удосконалення структури й підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств шляхом розвитку органічного виробництва*).

15. Постол А.А. Теоретико-методологічні засади й етапи формування великих інтегрованих аграрних підприємств в умовах євроінтеграції та глобалізації / А.А. Постол // Агросвіт: наук. жур. – № 3. – 2018. – С. 8-11.

16. Постол А.А. Удосконалення складових та механізмів інституційного забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств / А.А. Постол // Науковий вісник Ужгородського університету: зб. наук. пр. – Серія «Економіка». – Вип. 1 (51). – 2018. – С. 257-261.

17. Постол А.А. Соціально-економічна сутність, особливості функціонування й стратегії конкурентоспроможного розвитку великих аграрних підприємств / А.А. Постол // Інвестиції: практика та досвід: наук. жур. – № 7. – 2018. – С. 54-57.

18. Кривець Ю.М. Спеціалізація й фінансово-економічні результати діяльності аграрних підприємств / Ю.М. Кривець, А.А. Постол // Науковий вісник ХДУ. – Серія: Економічні науки. – Вип. 29, ч. 1. – Херсон: Вид. дім “Гельветика”, 2018. – С. 159-162 (*автору належить обґрунтування виняткового значення спеціалізації агроформувань у забезпеченні фінансово-економічних результатів їх господарювання та фінансово-економічної стійкості, ефективності й конкурентоспроможності*).

19. Постол А.А. Ефективність виробництва сільськогосподарської продукції у великих аграрних підприємствах / А.А. Постол // Економіка та держава: наук. жур. – № 4. – 2018. – С. 87-91.

20. Постол А.А. Особливості формування та форми впровадження маркетингових стратегій аграрних підприємств / А.А. Постол // Вісник Одеського національного університету. – Серія «Економіка». – Т. 23. – Вип. 2 (67). – С. 64-68.

21. Кривець Ю.М. Розвиток вітчизняних аграрних підприємств на основі нових форм, методів та інструментів державного регулювання й підтримки / Ю.М. Кривець, А.А. Постол // Агросвіт: наук. жур. – № 11. – 2018. – С. 8-11 (*автору належить виявлення особливостей, проблем й тенденцій розвитку вітчизняних аграрних підприємств*).

22. Постол А.А. Фактори формування і використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств / А.А. Постол // Ефективна економіка: [електронне видання]. – № 5. – 2018. – Режим доступу до журналу:

http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/50.pdf

У зарубіжних та вітчизняних періодичних виданнях, включених до міжнародних науково-метричних баз:

23. Postol A.A. Factors of influence on the formation and use of production and resource potential of agricultural enterprises / A.A. Postol // Problems of development modern science: theory and practice: Collection of scientific articles. – EDEX, Madrid, España, 2016. – С. 180-184.

24. Postol A.A. Forms and directions of state regulation of development of agrarian enterprises / A.A. Postol // Actual problems of globalization: Collection of scientific articles. – Midas S.A., Thessaloniki, Greece, 2016. – С. 118-122.

25. Postol A.A. Institutional support for the development of agricultural enterprises or state and public regulatory institutions for the development of agricultural enterprises / A.A. Postol // Perspective directions of scientific researches: Collection of scientific articles. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2016. – С. 129-132.

26. Postol A.A. Features and efficiency of land use as the basis of production potential in large agrarian enterprises / A.A. Postol // Science and practice: an innovative approach: Collection of scientific articles. – Les Editions L'Originale, Paris, France, 2017. – С. 63-71.

27. Postol A.A. Features of the use and reproduction of labor resources in ensuring the competitiveness of large agrarian enterprises / A.A. Postol // World scientific extent: Collection of scientific articles. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2017. – С. 90-101.

Матеріали конференцій:

28. Постол А.А. Переваги і загрози диверсифікації аграрного виробництва / А.А. Постол // Vedecky prumysl evropskeho kontinentu – 2014: materiály X mezinárodní vědecko-praktická conference, Praha, 27 listopadu – 05 prosincu 2014 r. – Díl 6. – Ekonomické vědy. – Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o. С. 47-49.

29. Постол А.А. Державне регулювання ефективності та конкурентоспроможності аграрного виробництва / А.А. Постол // Бъдещето въпроси от света на науката – 2014: материали за 10-а международна практична конференция, София, 17-25 декември 2014 г. – Т. 6. – Икономики. – София. «Бял ГРАД-БГ» ООД – С.62-64.

30. Постол А.А. Використання маркетингових стратегій у діяльності сільськогосподарських підприємств / А.А. Постол // Areas of scientific thought – 2014/2015: materials of the XI International scientific and practical conference, Sheffield, 30 December 2014 – 7 January 2015 r. – Vol. 5. – Economic science. – Sheffield. Science and education LTD. – С. 61-63.

31. Постол А.А. Удосконалення інноваційно-інвестиційного забезпечення аграрного виробництва / А.А. Постол // Kluczowe aspekty naukowej dzialanosci – 2015: materialy XI Miedzynarodowej naukowii-praktycznej konferencji, Przemysl. 7-15 stycznia 2015 r. – Vol. 3. – Ekonomiczne nauki. – Przemysl. Nauka i studia. – С. 47-49.

32. Постол А.А. Стратегічне планування як інструмент управління конкурентоспроможним розвитком сільськогосподарських підприємств / А.А.

Постол // Найновите научни постижения – 2016: материали за 12-а международна научна практична конференция, София, 15-22 март 2016 г. – Т. 2. – Икономики. – София. «Бял ГРАД-БГ» ООД. – С. 36-37.

33. Постол А.А. Управління виробничо-ресурсним потенціалом аграрних підприємств з метою забезпечення їх конкурентоспроможності / А.А. Постол // Dny vědy – 2016: Materiály XII mezinárodní vědecko-praktická conference, Praha, 22-30 březen 2016 г. – Díl 4. – Ekonomické vědy. – Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o. – С. 6-8.

34. Постол А.А. Зміст стратегічного планування розвитку аграрних підприємств / А.А. Постол // Актуальні аспекти модернізації економіки та фінансової системи України: матер. доп. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 26 серпня 2016 р. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016. – С. 80-81.

35. Постол А.А. Підвищення рівня інноваційно-інвестиційного забезпечення аграрного виробництва / А.А. Постол // Інноваційний розвиток економіки: проблеми та перспективи: зб. тез наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молодих учених, м. Київ, 9-10 вересня 2016 р. – К.: Аналітичний центр «Нова Економіка», 2016. – С. 63-65.

36. Постол А.А. Формування організаційної структури сільськогосподарських підприємств / А.А. Постол // Перспективи розвитку національної економіки: зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 9-10 вересня 2016 р. – Східноукраїнський інститут економіки та управління. – Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2016. – С. 59-60.

37. Постол А.А. Напрями, форми та джерела диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств / А.А. Постол // Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах : Матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і молодих учених, м. Бердянськ, 1-2 лютого 2017 р. – Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2017. – С. 213-215.

38. Аранчій Д.С. Концептуальні положення стратегічного управління виробничо-ресурсним потенціалом аграрних підприємств / Д.С. Аранчій, Ю.М. Кривець, А.А. Постол // Сучасні проблеми формування, розвитку і використання ресурсного потенціалу АПК: матер. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Полтава, 30 березня 2017 р. – Полтава : кафедра економіки підприємства ПДАА, 2017. – С. 224-227 (*автору належить визначення основного завдання ефективного стратегічного управління виробничо-ресурсним потенціалом аграрних підприємств*).

39. Постол А.А. Ефективність та конкурентні переваги диверсифікації сільськогосподарського виробництва / А.А. Постол // Економічний потенціал аграрного сектору України: наукові підходи та практика реалізації: матер. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Херсон, 6-7 квітня 2017 р. – Херсон: ДВНЗ «ХДАУ». – 2017. – С. 109-111.

40. Постол А.А. Інструменти та заходи державного регулювання та підтримки конкурентоспроможності аграрних підприємств / А.А. Постол // Сучасні тенденції менеджменту в аграрному виробництві: матер. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Дубляни, 16-17 травня 2017 р. – Львів. – 2017. – С. 43-45.

41. Постол А.А. Напрями формування інноваційно-інвестиційних переваг аграрних підприємств / А.А. Постол // Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Полтава, 26 жовтня 2017 р. – Полтава : ПДАА, 2017. – С. 56-58.

42. Постол А.А. Механізми розвитку та співпраці великих та малих аграрних підприємств в умовах глобальних впливів / А.А. Постол // Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та оподаткування: матер. V Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Херсон, 21-22 листопада 2017 р. – Херсон, ДВНЗ «ХДАУ». – 2017. – С. 122-123.

43. Постол А.А. Гармонізація соціально-економічної діяльності підприємств агробізнесу / А.А. Постол // Гуманітарні студії НАКККіМ – 2017: матер. Міжнар. наук.-теорет. конф., м. Київ, 23 листопада 2017 р. – К.: НАКККіМ, 2017. – С. 298-300.

44. Круковська О.В. Обліково-аналітичне забезпечення диверсифікації активів в управлінні ризиками суб'єктів господарювання / О.В. Круковська, А.А. Постол, К.О. Мироненко // Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і молодих учених, м. Бердянськ, 01-02 лютого 2018 р. – Бердянськ: Видавець типографія «Успех Принт», 2018. – С. 90-92 *(автору належить визначення напрямів удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління активами підприємств в системі управління ризиками їх функціонування)*.

45. Постол А.А. Роль великих аграрних підприємств в організації та розвитку товарних ринків / А.А. Постол // Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (заочна форма), м. Полтава, 27 березня 2018 р. – Полтава, ПДАА, 2018. – С. 255-256.

46. Постол А.А. Формування та функціонування механізму фінансового забезпечення великих аграрних підприємств / А.А. Постол // Актуальні проблеми розвитку аграрного сектору економіки України: матер. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Херсон, 5-6 квітня 2018 р. – Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2018. – С. 169-171.

47. Постол А.А. Узгодження використання ресурсного потенціалу, розвитку сільських територій та пріоритетів функціонування великих агроформувань / А.А. Постол // Актуальні проблеми використання економічного потенціалу: держава, регіон, підприємство: матер. VII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Бердянськ, 19-20 квітня 2018 р. – К.:Талком, 2018. – С. 144-146.

АНОТАЦІЯ

Постол А.А. Механізми та інструменти розвитку великих аграрних підприємств: теорія, методологія, практика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка, Харків, 2018.

У дисертаційній роботі визначено відтворювальна сутність, класифікація, структура великих аграрних підприємств та їх виробничо-ресурсного потенціалу, виявлено механізми та інструменти ефективного розвитку великих аграрних підприємств, обґрунтовано кооперування, концентрація та диверсифікація як засоби формування великих аграрних підприємств. Обґрунтовано інституційні чинники, інструменти та механізми ефективного розвитку великих аграрних підприємств, визначено стратегічні орієнтири, критерії, індикатори та показники ефективного розвитку, обґрунтовано планування, прогнозування та моделювання розвитку великих аграрних підприємств. Проаналізовано організаційно-економічну структуру сільськогосподарського виробництва, здійснено оцінку виробничо-ресурсного потенціалу та ефективності функціонування та розвитку великих аграрних підприємств. Обґрунтовано формування фінансової складової ефективного розвитку великих аграрних підприємств, розроблено механізми й інструменти підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного виробництва, обґрунтовано розвиток державно-приватного партнерства великих агроформувань для вирішення соціальних проблем сільських громад. Визначено стратегічні плани та програми розвитку великих аграрних підприємств, розроблено напрями та засоби удосконалення інноваційно-інвестиційного та виробничо-ресурсного забезпечення великого аграрного виробництва, обґрунтовано використання маркетингових стратегій розвитку великих аграрних підприємств.

Ключові слова: великі аграрні підприємства, механізми, інструменти, розвиток, виробничо-ресурсний потенціал, конкурентоспроможність, державно-приватне партнерство, інноваційно-інвестиційне забезпечення, маркетингові стратегії.

АННОТАЦІЯ

Постол А.А. Механизмы и инструменты развития крупных аграрных предприятий: теория, методология, практика. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства им. Петра Василенко, Харьков, 2018.

В диссертационной работе определены воспроизводящая сущность, классификация, структура крупных аграрных предприятий и их производственно-ресурсного потенциала, выявлены механизмы и инструменты эффективного развития крупных аграрных предприятий, обоснованно кооперирование, концентрацию и диверсификацию как средства формирования крупных аграрных предприятий. Обоснованно институциональные факторы, инструменты и механизмы эффективного развития крупных аграрных предприятий, определены стратегические ориентиры, критерии, индикаторы и показатели эффективного развития, обоснованно планирование,

прогнозирование и моделирование развития крупных аграрных предприятий. Проанализированы организационно-экономическая структура сельскохозяйственного производства, осуществлена оценка производственно-ресурсного потенциала и эффективности функционирования и развития крупных аграрных предприятий. Обосновано формирование финансовой составляющей эффективного развития крупных аграрных предприятий, разработаны механизмы и инструменты повышения эффективности и конкурентоспособности аграрного производства, обосновано развитие государственно-частного партнерства крупных агроформирований для решения социальных проблем сельских общин. Определены стратегические планы и программы развития крупных аграрных предприятий, разработаны направления и средства совершенствования инновационно-инвестиционного и производственно-ресурсного обеспечения крупного аграрного производства, обосновано использование маркетинговых стратегий развития крупных аграрных предприятий.

Ключевые слова: крупные аграрные предприятия, механизмы, инструменты, развитие, производственно-ресурсный потенциал, конкурентоспособность, государственно-частное партнерство, инновационно-инвестиционное обеспечение, маркетинговые стратегии.

SUMMARY

Postol A.A. Mechanisms and tools for the development of large agrarian enterprises: theory, methodology, practice. – Manuscript.

The thesis for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.04 – economics and management of enterprises (by economic activity). – Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture, Kharkiv, 2018.

In dissertation work the reproductive essence, classification, structure of large agrarian enterprises and their production-resource potential are determined, mechanisms and tools of effective development of large agrarian enterprises are found, co-operation, concentration and diversification as a means of formation of large agrarian enterprises are substantiated. The institutional factors, tools and mechanisms of effective development of large agrarian enterprises are substantiated, strategic goals, criteria, indicators and indicators of effective development are defined, planning, forecasting and modeling of development of large agrarian enterprises are grounded. The organizational-economic structure of agricultural production is analyzed, the estimation of production-resource potential and efficiency of functioning and development of large agrarian enterprises is carried out. The formation of a financial component of effective development of large agrarian enterprises was substantiated, mechanisms and tools for improving the efficiency and competitiveness of agrarian production were developed, and the development of public-private partnership of large agroformations was grounded in solving social problems of rural communities. The strategic plans and programs of development of large agrarian enterprises have been determined, directions and means of

improvement of innovation-investment and production-resource support of large agrarian production have been developed, the use of marketing strategies for the development of large agrarian enterprises has been substantiated.

Key words: large agrarian enterprises, mechanisms, tools, development, production-resource potential, competitiveness, public-private partnership, innovation-investment support, marketing strategies.

Підписано до друку 19 вересня 2018 р. Формат 60x84/16.
Папір 80 г/м². Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Обсяг: 1,9 ум.-друк. арк.; 1,9 обл.-вид.арк.
Наклад 100 прим. Замовлення № 335

Видавництво ТОВ «Щедра садиба плюс»
Свідоцтво суб'єкта виробничої справи:
серія ДК № 4666 від 18.12.2013 р.
61052, Україна, м. Харків, вул. Ярославська, 11
(057) 754-49-42

Надруковано у ТОВ «Смугаста типографія»
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевського, 28а.

«Zebrine printing office» Ltd